

Suomen verbinjohtimet kognitiivisen semantiikan mukaisina satelliitteina

Hirono Kajita

Pro gradu -tutkielma

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Suomen ja sen sukukielten maisteriohjelma, suomen kieli

Toukokuu 2021

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

KAJITA, HIRONO: Suomen verbinjohtimet kognitiivisen semantiikan mukaisina satelliitteina

Pro gradu -tutkielma, 55 s.

Suomen ja sen sukukielten maisteriohjelma, suomen kieli

Toukokuu 2021

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen suomen kielen verbinjohtimien ja Leonard Talmy'n erottaman satelliitin käsitteen suhdetta. Tutkimuskysymykseni on: ovatko verbinjohtimet tehtävältään satelliittien kaltaisia ja missä määrin. Satelliitit tunnetaan yleensä sitä, että ne ilmaisevat reittiä liikeasiatilassa, mutta niillä on myös muita tehtäviä kuin reitin ilmaus, esimerkiksi aspekti ja kausaatio. Tavoitteenani on siis tutkia, miten verbinjohtimet toimivat näiden ilmiöiden ilmaisemisessa. Samalla tarkastelen myös satelliittien muita tehtäviä. Tutkimuksen teoreettisena taustana on liikeverbien tutkimus kognitiivisessa kielentutkimuksessa, jonka suosio on kasvanut 1980-luvulta lähtien.

Liike on ilmiö, joka on erittäin tärkeä ihmisten olemassaololle ja kognitiolle. Kognitiivisen kielitieteen alalla liikkeen tutkimus on ollut suosittua viime vuosikymmeninä. Suomen kielestäkin on tutkittu esimerkiksi liikeverbejä (esim. Sivonen 2005, 2010, Pasanen & Pakkala-Weckström 2008), mutta verbinjohtimien ja satelliittien välistä suhdetta ei ole vielä tutkittu ainakaan oman käsitykseni mukaan. Tästä johtuen tässä tutkielmassa analysoin niiden välistä suhdetta. Tutkimuksen aineistona ja lähteenä on Leonard Talmy'n teos *Toward a cognitive semantics: Volume II: Typology and Process in Concept Structuring* (2003), josta tarkastelen satelliitin tehtäviä. Tämän lisäksi käytän myös teosta Iso suomen kielioppi (2004) verbinjohtimien lähteenä.

Tästä tutkimuksesta ilmenee, että suomen kielen verbinjohtimilla ei ilmaista liikkeen reittiä, joka on yleensä satelliittien päätehtävä, mutta sen sijaan niillä on muita satelliittien tehtäviä aspektin, kausaation, personaation ja valenssin ilmaisemisessa. Tämän takia voidaan sanoa, että suomen verbinjohtimet toimivat osittain satelliitin kaltaisesti. Lisäksi voidaan ajatella, että johtimet sijoittuvat erityiseen asemaan suomen kieltä tutkittaessa, koska niillä on samoja erityisiä tehtäviä kuin satelliiteilla.

Asiasanat: verbinjohtimet, satelliitti, Talmy, kognitiivinen kielitiede

Sisällys

1	Johdanto	3
1.1	Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys.....	3
1.2	Tutkimuksen aineisto	5
1.3	Tutkielman rakenne.....	5
2	Talmyn typologia	7
2.1	Asiaintilojen käsitteistäminen ja kielentäminen	7
2.2	Verbikehys- ja satelliittikielät	9
2.3	Leksikalisaatio	15
2.3.1	Liike (<i>motion</i>)	15
2.3.2	Aspekti (<i>aspect</i>)	18
2.3.3	Kausaatio (<i>causation</i>)	21
2.3.4	Personaatio (<i>personation</i>)	24
2.3.5	Valenssi (<i>valence</i>).....	26
2.4	Satelliitti	27
3	Verbijohdokset.....	31
3.1	Muuttamisjohdokset.....	33
3.2	Muuttumisjohdokset.....	34
3.3	Muuntelujohdokset.....	35
4	Pohdinta	37
4.1	Satelliitti reitin ilmauksena	37
4.2	Satelliitti aspektin ilmauksena	39
4.3	Satelliitti kausaation ilmauksena.....	42
4.4	Satelliitti personaation ilmauksena	45
4.5	Satelliitti valenssin ilmauksena	47
5	Lopuksi.....	50
	Lähteet.....	54
	Aineslähteet.....	54
	Muut lähteet	54

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys

Suurin osa eurooppalaisista kielistä kuuluu indoeurooppalaiseen kielikuntaan, kun taas suomen kieli on uralilaisten kielten itämerensuomalaiseen ryhmään kuuluva kieli. Suomen tyyppisiä kieliä kutsutaan usein agglutinoiviksi kieliksi. Niiden yhtenä ominaisuutena ovat sanoihin liitettävät monenlaiset affiksit, mikä on iso ero suomen ja indoeurooppalaisten kielten välillä. Esimerkiksi asioita, joita ilmaistaan prepositioilla englannissa tai muissa indoeurooppalaisissa kielissä, ilmaistaan suomessa liittämällä sijapäätteitä sanoihin. Lisäksi suomessa on useita johtimia, joiden liittäminen sanoihin on toinen suomen ominaisuus. Tämän ominaisuuden ansiosta suomen verbit ovat rikkaita merkitykseltään ja välittävät monenlaista tietoa liikettä kuvattaessa (esim. *hyppelehtiä, hyppiä, hypähtää, hypätä*) (Pasanen & Pakkala-Weckström 2008: 319). Tässä tutkimuksessa tutkin suomen kielen verbinjohtimia kognitiivisen kielitieteen, erityisesti Leonard Talmyn (2003) kehittämän kognitiivisen semantiikan näkökulmasta.

Kognitiivinen kielentutkimus on noussut esiin 1970-luvulla ja tullut vähitellen suosituimmaksi 1980-luvulta lähtien. Monet kognitiivisen kielitieteen piirissä tehdyistä tutkimuksista ovat kiinnittäneet huomionsa semantiikkaan, mutta huomiota kohdistetaan myös syntaksiin ja morfologiaan. Lisäksi kognitiivista kielentutkimusta on tehty kielitieteen muillakin aloilla, kuten fonologia, kielihistoria ja kielen omaksuminen. Kognitiivisen kielitieteen lähestymistapa esittää kolme tärkeää hypoteesia:

- I) kieli ei ole autonominen kognitiivinen kyky
- II) kielioppi on käsitteellistämistä
- III) kielitieto kehittyy kielenkäytöstä

Nämä hypoteesit poikkeavat generatiivisen kieliopin (*generative grammar*) ja totuusarvosemantiikan (*truth-conditional semantics*) hallitsevista lähestymistavoista. Ensimmäinen hypoteesi poikkeaa generatiivisen kieliopin tunnetusta hypoteesista, jonka mukaan kieli on synnynnäinen ja autonominen kognitiivinen kyky tai moduuli, joka on erillään ei-kielitieteellisistä kognitiivisista kyvyistä. Toinen hypoteesi poikkeaa totuusarvosemantiikasta, jossa semanttisen metakielen totuudenmukaisuutta arvioidaan suhteessa malliimme maailmasta. Kolmas hypoteesi poikkeaa sekä generatiivisen kieliopin että totuusarvosemantiikan reduktionistisista tavoista, joissa pyritään etsimään kieliopillisille muodoille ja tarkoituksille mahdollisimman abstrakteja ja yleisiä kuvauksia, jättäen

monet kieliopilliset ja semanttiset ilmiöt taustalle. Kognitiivisen kielitieteen hypoteesien seuraus on se, että kielitiedon representaatio on olennaisesti sama kuin muiden käsitteellisten rakenteiden. Kielenkäyttöä, erityisesti merkityksen rakennetta ja viestintää, hallitsevat kognitiiviset prosessit ovat periaatteessa samoja kuin kognitiiviset kyvyt, joita ihmiset käyttävät kielen alan ulkopuolella. (Croft & Cruse 2004: 1–2.)

Liike on ilmiö, joka on erittäin tärkeä ihmisten olemassaololle ja kognitiolle (Sivonen 2010: 241). Kognitiivisen kielitieteen ja kielitypologian alalla liikeasiantilan (*Motion Event*) koodaaminen on ollut suosittu tutkimuksen aihepiiri viime vuosikymmeninä. Tähän on vaikuttanut vahvasti Leonard Talmy'n (erityisesti Talmy 2003) tutkimus. (Verkerk 2015: 70.) Leonard Talmy tunnetaan kielisysteemissä vaikuttavien psykologisten ja kognitiivisten järjestelmien tutkijana. Hän on yksi kognitiivisen kielitieteen kiistattomista johtohahmoista, ja hänet luetaan yleisesti koulukunnan ”perustajaisien” (*founding fathers*) joukkoon yhdessä esimerkiksi Ronald W. Langackerin ja George Lakoffin kanssa. Nämä tutkijat alkoivat 1970-luvulla kehittää uutta, kognitioon perustuvaa ja merkityslähtöistä kieliteoriaa, joka etenkin 1990- ja 2000-luvulla on kasvattanut suosiotaan maailmalla räjähdysmäisesti. (Huumo & Sivonen 2010: 19–20.)

Talmy'n tärkeimpiä tutkimuskohteita ovat kielessä taustalla vaikuttavat kognitiiviset järjestelmät, joiden avulla hän selittää yhtäältä kielen merkitys- ja muotorakennetta ja toisaalta kielen rakennetta ja käyttöä. Talmy tunnetaan myös kielitypologiassa jaottelustaan, miten kielet koodaavat liikkeen tapaa ja lokaalisia suhteita. Tämä jaottelu on saanut paljon huomioita. (Huumo & Sivonen 2010: 20.) Talmy keskittyy liikeasiantilaan ja osoittaa, millaisia elementtejä leksikalisoidaan verbeihin maailman kielissä. Tämän lisäksi hän on luonut uuden verbikehys- ja satelliittikielten typologian. Verbikehyskielet ilmaisevat reittiä verbillä (esim. *Lintu kaartelee taivaalla*), kun taas satelliittikielien ilmaisevat reittiä satelliitilla, joka on esimerkiksi verbin partikkeli (esim. *Poika meni ulos talosta*) (tarkemmin alaluvussa 2.2).

Satelliitit ovat verbin seuralaisia, joilla voidaan ilmaista liikkeen reittiä. Niillä on kuitenkin myös muita tehtäviä (Talmy 2003). Ne voivat siis ilmaista muun muassa tilanteen aspektia. Esimerkiksi lauseessa *They talked on* ‘He jatkoivat puhumista’, satelliitti *on* ilmaisee rajaamatonta aspektia (satelliiteista tarkemmin alaluvussa 2.4).

Tutkimukseni käsittelee suomen kieltä kognitiivisen kielitieteen kannalta. Tutkimuskysymykseni on, ovatko verbinjohtimet tehtävältään Leonard Talmy'n erottamien satelliittien kaltaisia ja missä määrin. Verbinjohtimet kuuluvat verbilekseemiin ja ovat sikäli erilaisia kielenaineiksia kuin Talmy'n tarkastelemat satelliitit, mutta tarkastelen johtimia siitä näkökulmasta, onko niiden semanttinen

tehtävä samantapainen kuin satelliiteilla. Keskityn työssäni verbistä johdettuihin verbeihin. Vastaamalla kysymykseen uskon pystyväni selvittämään lisää suomen kielen ominaisuuksista.

1.2 Tutkimuksen aineisto

Työssäni käytän päälähteenä Leonard Talmy'n teosta *Toward a cognitive semantics: Volume II: Typology and Process in Concept Structuring* (2003) ja tutkin suhdetta hänen satelliittikäsitteensä ja suomen kielen verbinjohtimien välillä. Teos on osa kaksiosaista kokoelmaa, jossa Talmy määrittelee kognitiivisen semantiikan alaa. Sen lisäksi hän tarkastelee kysymystä, miten kieli järjestää käsitteellistä materiaalia, sekä yleisellä tasolla että analysoimalla seuraavaa oleellista käsitteellisten alueiden kokoelmaa: paikka ja aika, liike ja sijainti, kausaatio ja voimien vuorovaikutus, sekä huomio ja näkökulma. Teoksissaan Talmy väittää näiden olevan olennaisimmat parametrit, joilla kieli jäsentelee käsitteenmuodostusta. Lisäksi Talmy väittää, että edellä mainittujen käsitteellisten alueiden yhdistäminen yhdeksi kokonaisuudeksi edistää ymmärrystämme luonnollisen kielen käsitteellisestä ja semanttisesta rakenteesta. Tässä työssä käytetty toinen osa esittelee käsitteiden jäsentelyyn käytettävää typologiaa, sekä prosesseja, joilla jäsentely tapahtuu. (Talmy 2003.)

Verbinjohtimien aineistona käytän teosta *Iso suomen kielioppi* (2004), jatkossa ISK. ISK on kielitieteellinen teos, mutta se sisältää myös esimerkkejä arkisesta puhutusta kielestä (puhekieli). ISK:ssa kuvataan suomen kielen ominaisuuksia ja kielenkäyttöä. Teos on suunnattu esimerkiksi tutkijoille, opiskelijoille ja opettajille.

1.3 Tutkielman rakenne

Tässä tutkielmassa analysoin, toimivatko suomen kielen verbinjohtimet Talmy'n määrittelemän satelliitin kaltaisesti. Kunkin luvun pääkohdat ovat seuraavat.

Luvussa 2 teen yleiskatsauksen Talmy'n typologiasta. Alaluvussa 2.1 tarkastelen ensin Talmy'n kuvaamien liikeasiantilojen ominaispiirteitä. Seuraavaksi alaluvussa 2.2 tarkastelen Talmy'n ehdottamaa verbikehys- ja satelliittikielten kahtiajakoa, jossa Talmy luokittelee maailman kielet kahteen tyyppiin, ja pohdin, kuuluuko suomen kieli satelliittikieliin. Alaluvussa 2.3 teen yleiskatsauksen verbiin leksikalisoituista liikkeestä (reitistä), aspektista, kausaatiosta, personaatiosta ja valenssista. Lopuksi alaluvussa 2.4 tarkastelen Talmy'n ehdottamaa satelliitin käsitettä.

Luvussa 3 tutkin suomen kielen verbinjohtimia, jotka ovat analyysini kohde tässä työssä. Ensin teen yleiskatsauksen verbinjohtimien semanttiseen luokitteluun. Tässä luokittelussa on kolme semanttista

tyyppiä: muuttamisjohdoksia muodostavia johtimia tarkastelen alaluvussa 3.1, muuttumisjohdoksia muodostavia johtimia alaluvussa 3.2 ja muuntelujohdoksia muodostavia johtimia alaluvussa 3.3.

Luku 4 on varattu analyysiin, ja analysoin sitä, onko suomen kielen verbinjohtimilla satelliittina toimivia rooleja. Alaluvussa 4.1 tarkastelen liikeasiantilan reitin ilmauksen tapoja suomen kielessä. Seuraavaksi pohdin suomen kielen verbinjohtimien ja satelliitin suhdetta aspektin (alaluvussa 4.2), kausaation (alaluvussa 4.3), personaation (alaluvussa 4.4) ja valenssin (alaluvussa 4.5) näkökulmista.

Luvussa 5 teen yhteenvedon lukujen 2 ja 4 sisällöstä, ja kerron, mitä olen saanut selville tässä analyysissä. Pohdin myös sitä, miten tutkimukseni vastasi tutkimuskysymyksiini. Sen lisäksi esittelen tähän aiheeseen liittyviä jatkumahdollisuuksia.

2 Talmyn typologia

2.1 Asiointilojen käsitteistäminen ja kielentäminen

Ihmismieli käyttää havaitsemisen ja käsitteellistämisen yhteydessä kahta kognitiivista prosessia, konseptuaalista ositusta (*conceptual partitioning*) ja yksiköintiä (*ascription of entityhood*), joilla alati jatkuvasta tilanteesta pystytään eristämään itsenäisiä yksikköjä. Mikäli tällaisen yksikön sisältö riittää kuvaamaan ajan etenemistä, eli se sisältää jatkuvaa korrelaatiota yksikön määrittävän kvalitatiivisen alueen (*identifying qualitative domain*), kuten spatiaalinen tila ja aika, ja aikajatkumonsa välillä, voidaan se kategorisoida asiointilaksi (*event*). Tämän voidaan kokea perustuvan dynamismiin, joka on todennäköisesti sekä olennainen että universaalinen osa ihmisen kognitiota. (Talmy 2003: 215.)

Asiointilaa voidaan käsitteellistää niin, että sillä on tietynlainen sisäinen rakenne ja rakenteellinen kompleksisuus. Näitä ominaisuuksia voidaan kuvata asiointilaa esittävien syntaktisten muotojen ominaisuuksilla. Rakenteellisten ominaisuuksien muodostaman kirjon atomisin osa on yksittäinen asiointila (*unitary event*), jota voidaan kuvata yhdellä syntaktisella lauseella. Yksittäistä asiointilaa monimutkaisempaa asiointilaa voidaan monissa kielissä kuvata syntaktisesti yhdyslauseella (*complex sentence*), joka koostuu päälauseesta ja sivulauseesta. Tällaista asiointilaa voidaan kutsua kompleksiseksi asiointilaksi (*complex event*), ja se on jaettavissa pääasiointilaan (*main event*) ja sivuasiointilaan (*subordinate event*), jotka saattavat yksinkertaisimmillaan olla yksittäisiä asiointiloja. Joitain analyttisellä tasolla tyypillisesti usean lauseen rakenteeksi kuvautuvia kompleksisia asiointiloja on yleensä mahdollista käsitteellistää kielessä yhden lauseen kuvaamiksi yksittäisiksi asiointiloiksi, kuten esimerkissä (1). Tätä kognitiivista ilmiötä voidaan nimittää tilanteiden integraatioksi (*event integration*), ja integroitua kokonaisuutta makroasiointilaksi (*macro-event*). (Talmy 2003: 215–216.)

- (1) a. The candle went out because something blew on it.
'Kynttilä sammui, koska jokin puhalsi siihen'
b. The candle blew out.
'Kynttilä sammui'

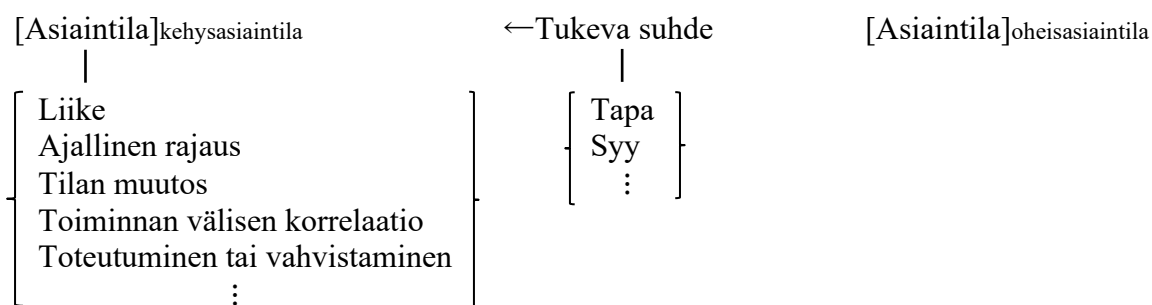
(Talmy 2003: 217)

Esimerkissä (1a) yhdyslause ilmaisee kompleksisen asiointilan pääasiointilaa (*The candle went out* 'Kynttilä sammui'), sekä sivuasiointilaa (*something blew on it* 'jokin puhalsi siihen') ja sen pääasiointilaan alistuvaa suhdetta. Tämä toimii esimerkin (1b) rinnakkaisvirteenä. Esimerkissä (1b) yksi lause ilmaisee käytännössä samaa kompleksia kuin esimerkki (1a) yhden lauseen makroasiointilana.

Kehysasiointila tarjoaa kattavan käsitteellisen kehyksen tai tapahtumien viitekehyksen koko makroasiointilalle. Täten kehysasiointila määrittää esimerkiksi makroasiointilan ajallista kehystä, aspektia, spatiaalista kehystä, argumenttien rakennetta ja argumenttien semanttista luonnetta. Lisäksi se kuvaa makroasiointilan pääasian. (Talmy 2003: 219.)

Sivuasiointila taas tukee kehysasiointilaa esimerkiksi tarkentaen, selittäen tai täydentäen sitä, ja Talmy kutsuukin sitä oheisasiointilaksi (*co-event*). Konkreettisesti tukeminen ilmenee yleisimmin tapana (*manner*) tai syynä (*cause*). (Talmy 2003: 220.) Koko makroasiointilan käsitteellistä rakennetta voidaan kuvata kuvion 2 tavoin.

Kuvio 2: Makroasiointilan käsitteellinen rakenne

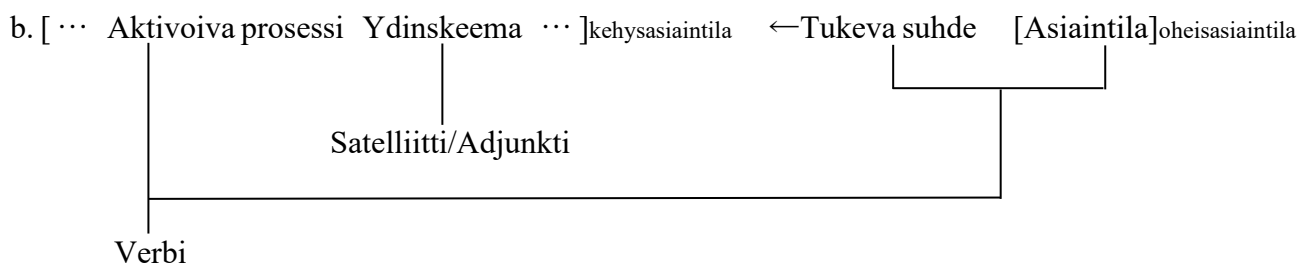
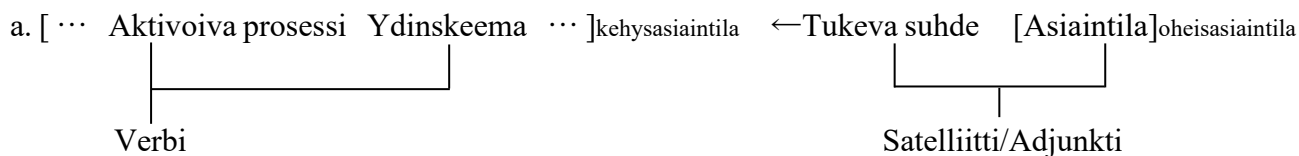
(Muokattu Talmy 2003: 221)

2.2 Verbikehys- ja satelliittikielien

Talmy (2003: 213) mukaan kielet voidaan luokitella kahteen typologiseen kategoriaan sen mukaan, käyttävätkö ne tyypillisesti ydinskeeman, eli liikkeen reitin, ilmaisemiseen verbiä vai verbin seuralaista eli satelliittia (katso tarkemmin satelliiteista alaluku 2.4).

Kieliä, jotka koodaavat tyypillisesti reittiä verbiin, kutsutaan verbikehyskieliksi (kuvio 3a). Niihin kuuluvat esimerkiksi romaaniset kielet, seemiläiset kielet ja japani. Toisaalta kieliä, jotka koodaavat tyypillisesti reittiä satelliittiin, kutsutaan satelliittikieliksi (kuvio 3b). Niihin kuuluvat esimerkiksi indoeurooppalaiset kielet (pois lukien romaaniset kielet), suomalais-ugrilaiset kielet ja kiina. Lisäksi satelliittikielien koodaavat oheisasiointilan pääverbiin, kun taas verbikehyskielet koodaavat oheisasiointilan satelliittiin tai adjunktiin, tyypillisesti adpositiolausekkeeseen tai gerundiivityyppiseen lauseenjäseneseen. (Talmy 2003: 222.)

Kuvio 3: Makroasiintilan koodaaminen verbikehys- (a) ja satelliittikielissä (b)

(Muokattu Talmy 2003: 223)

Esimerkiksi englanti on Talmyn mukaan satelliittikieli ja espanja verbikehyskieli. Lauseessa (2a) englannin kielen satelliitti *out* 'ulos' ilmaisee reittiä, kun taas verbi *float* 'kellua' ilmaisee oheisasiintilaa. Espanjan kielessä (2b) verbi *salir* 'mennä ulos' ilmaisee reittiä, kuvaten liikkeen tavan oheisasiintilaa gerundiivimuotoisella sanalla *flotando* 'kelluen'. (Talmy 2003: 223.)

- (2) a. *The bottle floated out.*
'Pullo kellui ulos'
b. *La botella salió flotando.* 'The bottle exited floating'
'Pullo poistui kelluen'

(Talmy 2003: 217)

Satelliittia voidaan käyttää myös luvussa 2.1 mainittujen viiden asiintilan tyyppien yhteydessä (3).

- (3) a. *reitti liikeasiintilassa*
The ball rolled in. 'Pallo kieri sisään'
b. *aspekti ajallisen rajauksen asiintilassa*
They talked on. 'He jatkoivat puhumista'
c. *muuttuva luonne tilan muutoksen asiintilassa*
The candle blew out. 'Kynttilä sammui'
d. *toiminnan välinen korrelaatio asiintilassa*
She sang along. 'Hän lauloi mukana'
e. *toteutuminen tai vahvistaminen asiintilassa*
The police hunted the fugitive down. 'Poliisi otti karkurin kiinni'

(Talmy 2003: 214)

Lauseessa (3a) satelliitti *in* ilmaisee sitä, että pallo meni johonkin sisään kierien. Satelliitti *on* lauseessa (3b) ilmaisee sitä, että tekijät jatkoivat puhumisen prosessia. Satelliitti *out* lauseessa (3c) ilmaisee sitä, että kynttilän tila muuttui palavasta sammuneeksi puhalluksen seurauksena. Satelliitti *along* lauseessa (3d) ilmaisee sitä, että tekijä yhtyi johonkin musikaaliseen toimintaan. Satelliitti

down lauseessa (3e) ilmaisee sitä, että poliisi toteutti tarkoituksensa ja otti karkurin kiinni. (Talmyn 2003: 214.)

On tärkeää tiedostaa, että Talmyn esittämä kielten kahtiajako perustuu siihen, kumpaa leksikalisoitumistapaa ne käyttävät pääasiallisesti. Kielessä voidaan siis käyttää myös toiseen päätyyppiin kuuluvia ilmauksia. (Huomo & Sivonen 2010: 28.)

Satelliittikielillä on laajempi tapaa ilmaisevien liikeverbien sanasto, kun taas verbikehyskielillä on laajempi reittiä ilmaisevien liikeverbien sanasto. Toisaalta satelliitti- ja verbikehyskielet eivät ole täysin toisistaan irrallisia: Satelliittikiellet voivat sisältää myös reittiä ilmaisevia verbejä, joita voidaan myös käyttää verbikehysrakenteessa. Samaten verbikehyskielet voivat ilmaista reittiä käyttäen satelliittia. Liikettä koodaava järjestelmä kuitenkin vaikuttaa sanastoon huomattavasti. (Verkerk 2015: 70.) Slobin (2004) osoittaa, että satelliittikielten puhujien taipumus keskittyä tavan tiedon koodaamiseen on vahvistanut näiden kielten tapaa ilmaisevien verbien sanastoa.

Tapaa ilmaisevien verbien sanasto voidaan jakaa kahteen tasoon, eli tavallisiin ja arkipäiväisiin verbeihin tai ilmaisuvoimaisempiin ja erikoisempiin verbeihin (Slobin 1997: 459). Verkerk (2015: 73–74) tarkentaa näitä tasoja liittämällä niihin liittyviä englanninkielisiä käsitteitä: Ensimmäiseen tasoon kuuluvat yleistä tai neutraalia tapaa kuvaavat käsitteet WALK, STROLL, RUN, FLY, SWIM, ROLL, JUMP, RUSH/HURRY/DASH, WANDER (‘kävellä’, ‘kuljeksia’, ‘juosta’, ‘lentää’, ‘uida’, ‘kieriä’, ‘hypätä’, ‘kiirehtiä’, ‘vaeltaa’). Toinen taso taas koostuu erikoisemmista ja ilmaisuvoimaisemmista käsitteistä kuten MARCH, SNEAK, RIDE, CRAWL, TROT (‘marssia’, ‘hiiviskellä’, ‘ratsastaa’, ‘ryömiä’, ‘ravata’). Sekä satelliittikielissä että verbikehyskielissä ensimmäisen tason sanastot ovat samankaltaisia, kun taas toisen tason sanasto on satelliittikielissä verbikehyskieliä laajempi. Yllä mainittujen tasojen lisäksi tunnetaan myös kolmas taso verbejä, jotka eivät ole liikeverbejä, mutta joita käytetään ilmaisemaan tapaa. Yksittäisiä esimerkkejä näistä ovat muun muassa englannin kielen verbit *wriggle*, *zoom*, *shave* ja *struggle*.

Reittiä ilmaisevien verbien sanasto voidaan myös jakaa ensimmäiseen ja toiseen tasoon samalla periaatteella. Lähes kaikissa tutkituissa kielissä esiintyi ensimmäisen tason verbejä, kuten LEAVE, ARRIVE/REACH, FALL, RISE/GO UP, RETURN, CROSS (‘lähteä’, ‘saapua’, ‘pudota’, ‘nousta’, ‘palata’, ‘ylittää’). Toisaalta toisen tason verbejä, kuten FOLLOW, APPROACH, EXIT, ADVANCE (‘seurata’, ‘lähestyä’, ‘poistua’, ‘edetä’) esiintyi tyypillisesti verbikehyskielissä, ja näiden huomioitiin olevan erikoisempia tai ilmaisuvoimaisempia. (Verkerk 2015: 74–75.)

Taulukko 1 esittää tapaa ja reittiä ilmaisevien verbien määriä 21 indoeurooppalaisessa kielessä. Siitä nähdään, että tapaa ja reittiä ilmaisevien verbien sanaston koko vaihtelee merkittävästi näiden kielten välillä. Taulukossa esiintyy sekä kieliä, joilla on suuri tapaa ilmaisevien verbien sanasto ja pieni reittiä

ilmaisevien verbien sanasto, kuten ruotsi, että kieliä, joilla on suuri reittiä ilmaisevien verbien sanasto ja pieni tapaa ilmaisevien verbien sanasto, kuten portugali. Näiden lisäksi taulukossa on kieliä, joilla on pieni sekä tapaa että reittiä ilmaisevien verbien sanasto, kuten iiri. Erot kielten välillä tapaa ilmaisevien verbien suhteen ovat laajalti toisen ja kolmannen tason verbien aikaansaamia, sillä näissä kielissä ensimmäisen tason verbimäärien erot ovat pienempiä (vaihteluväli 8–15) kuin toisen ja kolmannen tason (vaihteluväli 3–17). Toisaalta reittiä ilmaisevien verbien sanasto jakautuu tyypillisesti tasaisemmin ensimmäisen ja toisen tason sisällä. (Verkerk 2015: 76.)

Taulukko 1: Tapaa ja reittiä ilmaisevien verbien määrä 21 indoeurooppalaisessa kielessä

Kielet	T 1T	T 2T	T 3T	T yht.	R 1T	R 2T	R yht.
hollanti	12	11	6	29	7	5	12
englanti	11	10	6	27	8	6	14
saksa	15	9	5	29	10	4	14
ruotsi	12	9	3	24	4	5	9
ranska	12	4	3	19	13	12	25
italia	12	3	1	16	12	13	25
portugali	11	6	2	19	12	18	30
romania	10	6	3	19	13	14	27
venäjä	10	8	1	19	7	7	14
puola	15	10	4	29	11	8	19
serbokroaatti	14	6	2	22	17	10	27
liettua	12	10	4	26	9	6	15
latvia	14	12	4	30	10	6	16
persia	10	3	0	13	9	8	17
hindi	11	6	4	21	5	7	12
nepali	12	2	4	18	9	5	14
assami	10	2	1	13	12	14	26
albania	10	4	4	18	13	12	25
kreikka	13	4	2	19	11	11	22
armenia	11	3	3	17	8	10	18
iiri	8	6	1	15	8	3	11

T: tapaa ilmaisevat verbit; R: reittiä ilmaisevat verbit; 1T: 1. taso; 2T: 2. taso; 3T: 3. taso; yht.: yhteensä

(Muokattu Verkerk 2015: 75)

Euroopassa puhuttujen kielten liikeasiantilan koodaamisen malleissa on viime vuosikymmeninä havaittu jako pohjoisen ja etelän välillä. Pohjois- ja keskieurooppalaiset kielet, kuten germaanisets ja baltoslaavilaiset kielet, ovat satelliittikieliä, kun taas eteläeurooppalaiset kielet, kuten romaaniset kielet ja baski, ovat verbikehyskieliä. Satelliittikielten keskittyneisyys pohjoiseen on todennäköisesti edistänyt satelliittikehyksen koodaamistapaa ja auttanut ylläpitämään suurempaa tapaa ilmaisevien verbien sanastoa germaanisissa ja baltoslaavilaisissa kielissä. Samoin verbikehyskielten keskittyneisyys etelään on todennäköisesti vaikuttanut verbikehyksen koodaamistapaan ja reittiä ilmaisevien verbien sanaston laajuuteen romaanisissa kielissä. (Verkerk 2015: 97.)

Germaaniset ja erityisesti baltoslaavilaiset kielet sisältävät lukuisia toisen tason tapaa ilmaisevia verbejä, joilla on indoeurooppalainen alkuperä. Tämä tarkoittaa, että liikkeen tapaa on ollut merkittävä käsite näiden kielten historiassa. (Verkerk 2015: 98.)

Toisaalta monissa indoeurooppalaisissa kielissä leksikalisoidut preverbin² ja verbin yhdistelmät ovat reittiä ilmaisevien verbien tärkeä ryhmä. Esimerkiksi sekä hollannin kielen *oversteken* että saksan kielen *überqueren* tarkoittavat 'ylittää (to cross)' ja niihin leksikalisoidaan sukulaissanaa 'poikki (across)' tarkoittava adverbi yhdistettynä itse verbiin. (Verkerk 2015: 78.)

Preverbin ja verbin yhdistelmien leksikalisointi on ollut niin yleistä, että se on vaikuttanut kaikkiin indoeurooppalaisiin kieliin ja aiheuttanut reittiä ilmaisevien verbien rinnakkaista kehittymistä ja käännöslainoja. Esimerkiksi vaikka verbiä 'palata' tarkoittavien indoeurooppalaisten verbien ääntämykset muistuttavat paikoin toisiaan, on osa niistä itse asiassa rinnakkaisen kehityksen tuotosta ja osa käännöslainoja. Ranskan *retourner*, portugalin *retornar*, hollannin *terugkeren*, saksan *zurückkehren*, ruotsin *återvända*, kreikan *epistrefo*, persian *bāzgaštan* ja venäjän *vozvrašat'sja* perustuvat kaikki preverbin ja 'kääntymistä' tarkoittavan verbin yhdistelmään. (Verkerk 2015: 83.)

Indoeurooppalaisten kielten historiassa tapaa ja reittiä ilmaisevien verbien sanastot ovat todennäköisesti laajentuneet tai kutistuneet eri tahtia. Tämä voi johtua esimerkiksi sosiohistoriallisista tekijöistä, kuten kontaktista kieliin, joilla oli suurempi tapaa tai reittiä ilmaisevien verbien sanasto, tai kielitieteellisistä tekijöistä, kuten morfosyntaksin muutoksista. (Verkerk 2015: 72.) Germaaniset kielet lainasivat tapaa ilmaisevia verbejä selvästi toisiltaan, kun taas Ranskan kulttuurinen tärkeys keskiajalla on myös vaikuttanut liikeverbien sanastoon (Verkerk 2015: 98). Tämä on todennäköisesti vaikuttanut esimerkiksi siihen, että germaanisiin kieliin kuuluvan englannin kielen sanasto sisältää reittiä ilmaisevia verbejä. Esimerkiksi englannin verbi *enter* 'mennä sisään' käyttäytyy kuin verbikehyskielten verbit, vaikka englanti on satelliittikehyskieli. Tämä poikkeus johtuu englannin kielen runsaasta latinalaisperäisistä lainasanoista (Sivonen 2010: 267).

Viime aikoina Talmyn esittämien verbikehys- ja satelliittikielten lisäksi on ehdotettu kolmatta kielityyppiä eli vertaiskehyskieliä (*equipollently-framed languages*). Slobinin (2004) mukaan vertaiskehyskielissä liikkeen tapaa ja reittiä ilmaistaan tasavertaisilla (*equipollent*) elementeillä, eli elementeillä, jotka ovat tasavertaisia kielellisen muodon kannalta, ja jotka muutenkin vaikuttavat

² Indoeurooppalaisessa kantakielessä ja muinaisissa indoeurooppalaisissa kielissä oli reittiä ilmaisevien partikkeleiden järjestelmä, jossa partikkeleita voitiin sijoittaa lauseessa mihin tahansa. Myöhemmässä vaiheessa partikkelit liitettiin lähemmäs substantiiveja ja verbejä. Partikkelit, joita liitettiin substantiiveihin, muodostivat nykyaikaisten indoeurooppalaisten kielten adpositionaaliset järjestelmät. Toisaalta partikkelit, jotka liittyivät verbeihin, muodostivat preverbien järjestelmän, josta kehittyivät myöhemmin spatiaaliset prefiksit. Spatiaaliset prefiksit sulautuivat kokonaan verbiin, kun latinasta siirryttiin nykyaikaisiin romaanisiin kieliin. Baltoslaavilaisissa kielissä preverbien järjestelmä on edelleen käytössä. (Verkerk 2015: 78.)

tasavertaisilta voimankäytössä tai merkityksessään. Tähän kolmanteen tyyppiin kuuluvat esimerkiksi seriaaliverbirakennetta käyttävät kielet. Noudatettaessa tätä tyyppiä voidaan päivittää Talmyn typologiaa taulukon 2 mukaan.

Taulukko 2: Päivitetty typologia kolmen kielityypin mukaan

<i>Verbikehyskielet:</i>	Yleisin reittiä ilmaiseva tapa on verbi liitettynä liikkeen tavan alisteiseen ilmaukseen. Tyypillinen rakennetyyppi on reitin verbi + alisteinen tavan verbi. (esim. romaaniset, seemiläiset ja turkkilaiset kielet, baski, japani, korea)
<i>Vertaiskehyskielet:</i>	Liikkeen reittiä ja tapaa ilmaistaan tasavertaisilla kieliopillisilla muodoilla. Tyypilliset rakennetyypit riippuvat kielestä. (esim. nigeriläis-kongolaiset, sinotiibetiläiset ja thailaiset kielet)
<i>Satelliittikielät:</i>	Yleisin reittiä ilmaiseva tapa on ei-verbaalinen elementti, joka linkittyy verbiin. Tyypillinen rakennetyyppi on tavan verbi + reitin satelliitti. (esim. germaanisat, slaavilaiset ja suomalais-ugrilaiset kielet)

(muokattu Slobin 2004: 249)

Talmyn (2003: 222) mukaan suomi kuuluu satelliittikieliin. Tämä tarkoittaa sitä, että suomessa käytetään usein tapaa ilmaisevia verbejä, kuvataan taustaa usein ja yksityiskohtaisesti, sekä keskitytään enemmän liikkeen dynamiikkaan staattisen asetelman sijaan (Pasanen & Pakkala-Weckström 2008: 313).

Pajunen (2001: 79) vastustaa kuitenkin tätä väittämää. Hänen mukaansa verbileksikkaa tarkasteltaessa suomen tapaisessa kielessä mikään satelliittikielten leksikalisoitumisstrategia ei nouse päästrategiaksi. Lisäksi Pajunen katsoo, että Talmy käsittelee liikeasiantilan koodaamista liian yksinkertaistavasti ja liian voimakkaita yleistyksiä esittäen. (Pajunen 2001: 79.)

Verbilekseemien määrän ja verbien esiintymistaajuuden perusteella voidaan kuitenkin sanoa suomen kielen kuuluvan satelliittikieliin. Suomen kielessä noudatetaan satelliittikielen strategiaa koodata verbiin itse liike tai sen tapa, kun taas satelliittiin koodataan liikkujan reitti (esim. *Pekka meni ulos huoneesta*). Lisäksi nykysuomessa on vain noin viisitoista liikeverbiä, jotka noudattavat verbikehysstrategiaa ja leksikalisivat reitin verbiin³ (esim. *Auto mutkitteli jäisellä tiellä*). (Huomo & Sivonen 2010: 28–29.) Täten suomen kielessä on suhteellisesti vähän reittiä ilmaisevia verbejä.

Samalla Sivosen (2010: 267) mukaan suomen kielessä on reittiä ilmaisevien leksikalisatiotyyppien variaatiota, mutta suomen kielessä on taajuudeltaan enemmän satelliittikielten tyyppisiä reitin

³ Sivonen (2005) tutkii tarkemmin epäsuoran reitin verbejä. Työssään Sivonen analysoi viittätoista verbiä, jotka ovat keskeisimmät nykysuomen epäsuoran reitin verbit: *kaarrella, kaartaa, kiemurrella, kierrellä, kiertää, koukata, luikerrella, luovia, mutkitella, puikkelehtia, pujotella, pyörtää, risteillä, sahata ja sukkuloida*. Nyky-suomen epäsuoran reitin verbi ilmaisee tyypillisesti omavoimaista liikettä ja siihen on leksikaalistunut myös reittiä. Lisäksi tällainen verbi on yleensä johdettu substantiivista, jonka merkityksen pohjalta epäsuoruuden merkitys rakentuu.

ilmauksia kuin verbikehyskielten. Yleiskielestä laaditun Suomen kielen taajuussanaston (*Frequency Dictionary of Finnish*) (Saukkonen et al. 1979) mukaan suomen kielen tavallisin liikeverbi on *tulla* (sijalla 16 kaikista sanoista). Sitä seuraavat verbit *mennä* (sija 68), *käydä* (sija 87), *lähteä* (sija 106) ja *kulkea* (sija 269). Kun niitä käytetään ilmaisemaan liikettä, ne eivät itsessään ilmaise liikkujan reittiä, vaan koodaavat sitä satelliittiin. Toisaalta verbikehysstrategiaa noudattavat verbit, jotka ilmaisevat reittiä, ovat suhteellisen harvinaisia. Verbi *kiertää* on yleisin reittiä ilmaiseva verbi, mutta se löytyy vasta taajuustilaston sijalta 763. (Sivonen 2010: 267.)

Edeltävien kappaleiden perusteella voidaan sanoa, että suomi on enemmän satelliittikieli kuin verbikehyskieli, vaikka se sallii myös verbikehysstrategian mukaisia ilmauksia kuten kielet yleensä.

2.3 Leksikalisaatio

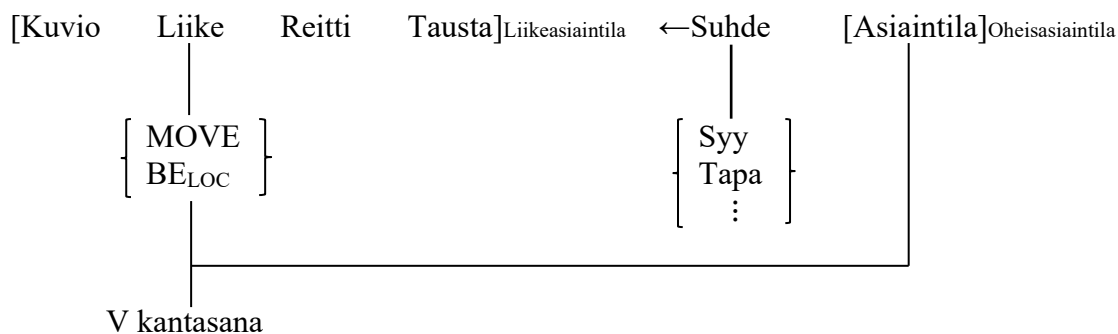
Leksikalisoituminen (*lexicalization*) tarkoittaa tietyn semanttisen elementin tai elementtijoukon säännöllistä esiintymistä tietyn morfeemin yhteydessä (Huomo & Sivonen 2010: 25–26). Näitä elementtejä voi olla esimerkiksi liike (sekä oheisasiaintila, reitti ja kuvio) (alaluvussa 2.3.1), aspekti (alaluvussa 2.3.2), kausaatio (alaluvussa 2.3.3), personaatio (alaluvussa 2.3.4) ja valenssi (alaluvussa 2.3.5). Alaluvuissa käsiteltävät asiat liittyvät sekä verbeihin että satelliitteihin.

2.3.1 Liike (*motion*)

Liikkeen ilmaisussa on kolme typologista päätyyppiä, joita käytetään verbikannan leksikalisointiin: Oheisasiaintilaa koodaava, reittiä koodaava ja kuviota koodaava. Useimmiten kieli käyttää vain yhtä näistä tyypeistä ilmaistessaan liikettä. (Talmy 2003: 27.)

Ensimmäinen, oheisasiaintilaa koodaava päätyyppi ilmaisee sekä liikettä että sen oheisasiaintilaa, yleensä joko tapaa tai syytä. Tämän päätyypin kielissä käytetään yleisesti paljon verbejä, jotka ilmaisevat eri tavoilla tai eri syistä tapahtuvaa liikettä. Lisäksi näissä kielissä saattaa olla merkittävä määrä verbejä, jotka ilmaisevat sijaintia (*location*) erilaisten tapojen tai syiden kanssa, joskin ne ovat yleensä paljon harvinaisempia. (Talmy 2003: 27.) Tätä ominaisuutta voidaan kuvata kuten kuviossa 4.

Kuvio 4: Liikettä ilmaisevaan verbiin koodatut oheisasiintila

(Muokattu Talmy 2003: 28)

Oletettavasti tähän tyyppiin kuuluvia kieliä ovat esimerkiksi indoeurooppalaiset kielet (lukuun ottamatta romaanisia kieliä), suomalais-ugrilaiset kielet ja kiina (Talmy 2003: 27). Esimerkiksi englannin kielessä ilmaistaan liikeasiointilaa koodaamalla verbiin tavan tai syyn oheisasiointilaa, kuten esimerkissä (4).

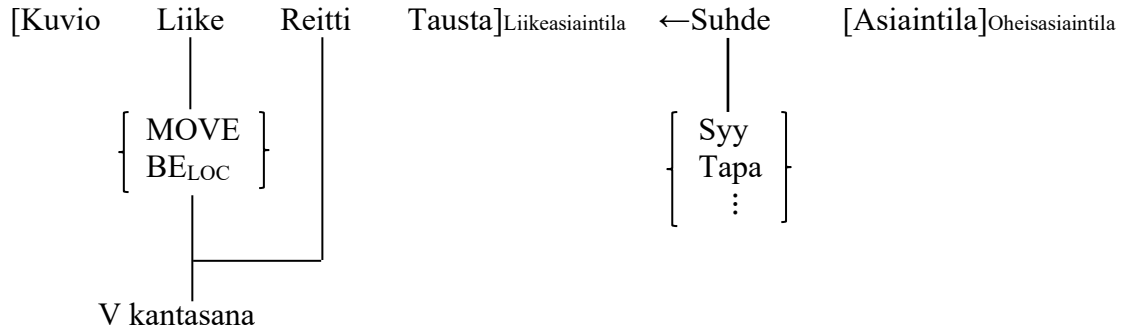
(4) *Tapaa tai syytä koodaavat liikkeen ilmaukset englannin kielessä*

a. <i>The lamp stood/lay on the table.</i>	(Sijainti + tapa)
’Lamppu seiso/lojui pöydällä.’	
b. <i>The rock slid/rolled/bounced down the hill.</i>	(Liike/Siirto (MOVE) + tapa)
’Kivi liukui/kieri/hyppi mäkeä alas.’	
c. <i>The napkin blew off the table.</i>	(Liike/Siirto (MOVE) + syy)
’Nenäliina lennähti pois pöydältä.’	

(Muokattu Talmy 2003: 27–28)

Toinen päätyyppi koodaa verbiin reittiä liikkeineen. Tässä tyyppissä verbi ilmaisee sekä liikettä että reittiä. Jos tapaa tai syytä ilmaistaan samassa lauseessa verbin kanssa, sen täytyy olla erillään verbistä, yleensä adverbiaalina tai gerundiivityyppisenä lauseenjäsenenä. Monissa kielissä, kuten esimerkiksi espanjassa, tällainen lauseenjäsen saattaa tuntua tyylillisesti kömpelöltä. Tästä syystä tavan tai syyn informaatio usein joko luodaan ympäröivässä diskurssissa tai jätetään kokonaan pois. Joka tapauksessa sitä ei ilmaista itse pääverbin kantasanaalla. Tämän päätyypin kielissä on yleensä paljon verbejä, jotka ilmaisevat liikettä erilaisia reittejä pitkin. (Talmy 2003: 49.) Tätä ominaisuutta voidaan kuvata kuten kuviossa 5.

Kuvio 5: Liikettä ilmaisevaan verbiin koodattu reitti

(Muokattu Talmy 2003: 49)

Tähän päätyyppiin kuuluvat oletettavasti esimerkiksi romaaniset kielet, seemiläiset kielet, japani, korea ja turkki (Talmy 2003: 49). Esimerkiksi espanjan kielessä ilmaistaan liikeasiointilaa, jossa reittiä koodataan verbiin, kuten esimerkissä (5).

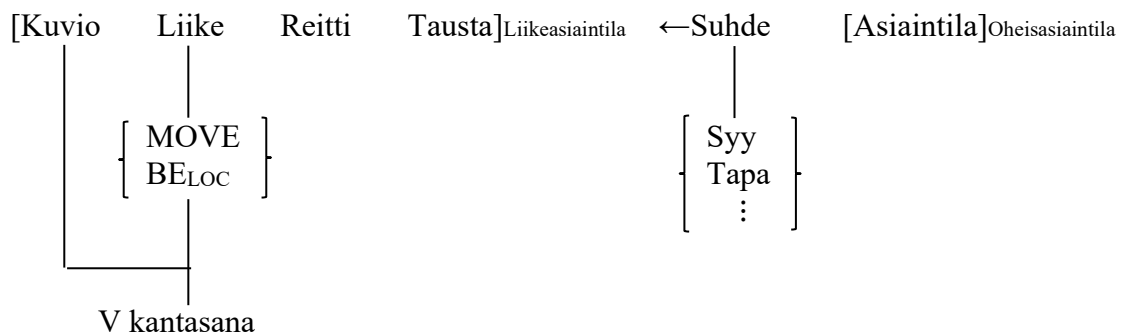
(5) *Reittiä koodaavat liikkeen ilmaukset espanjan kielessä*

- a. La botella entró a la cueva (flotando)
the bottle MOVED-in to the cave (floating)
'The bottle floated into the cave.' ('Pullo kellui sisään luolaan')
- b. La botella salió de la cueva (flotando)
the bottle MOVED-out from the cave (floating)
'The bottle floated out of the cave.' ('Pullo kellui ulos luolasta')

(Talmy 2003: 49)

Viimeisenä on päätyyppi, jossa verbiin koodataan kuviota liikkeineen. Tässä tyypissä verbi ilmaisee liikettä kuvion kanssa. Tämän tyypin kielissä on paljon verbejä, jotka ilmaisevat erilaisia esineitä tai materiaaleja liikkeessä tai jossain sijainnissa. (Talmy 2003: 57.) Tätä ominaisuutta voidaan kuvata kuten kuviossa 6.

Kuvio 6: Liikettä ilmaisevaan verbiin koodattu kuvio

(Muokattu Talmy 2003: 57)

Englannin kielessäkin on muutama verbi, jotka sopivat tähän tyyppiin. Esimerkiksi ei-agentiivinen verbi *rain* 'sataa' viittaa sateen liikkumiseen ja kuviona olevaa sadetta koodataan verbiin (6a).

Agenttiivinen verbi *spit* 'sylkeä' viittaa syljen liikuttamiseen ja kuviona olevaa sylkeä koodataan verbiin (6b). (Talmy 2003: 57.)

- (6) a. *It rained in through the bedroom window.*
'Makuuhuoneen ikkunasta satoi sisään'
b. *I spat into the cuspidor.*
'Syljin sylkykoppiin'

(Talmy 2003: 57)

Kielissä, joille tämä päätyyppi on ominainen, on kuitenkin paljon verbejä, jotka ilmaisevat liikettä kuvion kanssa. Hyvä esimerkki tällaisesta kielestä on atsugewi (7), joka on yksi Amerikan alkuperäiskielistä. (Talmy 2003: 57–58.)

- (7) *Kuviota koodaavat, liikettä ilmaisevat verbikannat atsugewissa*

-lup-	'pieni, kiiltävä, pyöreä objekti (esim. pyöreä karkki, silmämuna, rae) liikkeen tai sijainnin kohteena'
-caq-	'niljakas, paakkumainen objekti (esim. rupikonna, lehmän lanta) liikkeen tai sijainnin kohteena'
-swal-	'toisesta päästä riippuva velto, suora objekti (esim. pyykkinarulla oleva paita, roikkuva kuollut kani) liikkeen tai sijainnin kohteena'
-qput-	'irtonainen kuiva multa liikkeen tai sijainnin kohteena'

(muokattu Talmy 2003: 58)

2.3.2 Aspekti (*aspect*)

Liikkeen lisäksi kielet koodaavat verbeihin myös aspektia. Comrien (1976: 3) laajalti käytetyn määritelmän mukaan aspekti kuvaa erilaisia tapoja, joilla voidaan havainnoida tilanteen sisäistä aikarakennetta. Toisin sanoen tilanteella on sisäinen temporaalinen kehys ja aspekti kuvaa sen ominaisuuksia. Termi aspekti toimii sekä kieliopillisessa että leksikaalisessa kontekstissa.

Kieliopillisesti monet kielet sisältävät taivutuksia tai perifrastisia eroja, joilla voidaan muokata aspektia. Näitä ovat esimerkiksi englannin kielen progressiivisen ja yksinkertaisen preesensin, useiden indoeurooppalaisten kielten preteritin ja imperfektin, sekä venäjän kielen perfektiiivin ja imperfektiiivin väliset erot. (Croft 2012: 31.)

Toisaalta leksikaalinen aspekti muodostaa yleensä tilanteen luontaisen temporaalisen rakenteen. Esimerkiksi 'olla puolalainen' on luonnostaan pysyvä tila, kun taas ikkunan särkyminen on luonnostaan punktuaalinen prosessi. Leksikaalista aspektia kutsutaan myös teonlaaduksi (*Aktionsart*). (Croft 2012: 31.)

Leksikaalisen aspektin analyysissä käytetään lähtökohtana usein Vendlerin (1967) esittämää luokittelua (Croft 2012: 33). Vendler jakaa leksikaalisen aspektin kategoriat neljään, kuten kuviossa 7.

Kuvio 7: Vendlerin esittämä aspektin neljä jakoa

Tila (States):	<i>be Polish, be polite, love</i>
Toiminta (Activities):	<i>sing, dance</i>
Saavutus (Achievements):	<i>shatter, reach [the summit]</i>
Suoritus (Accomplishments):	<i>cross [the street], read [the book]</i>

(Croft 2012: 33)

Tila kuvaa statiivista tilannetta, eli tilannetta, joka ei muutu ajan myötä. Tila laajentuu ajassa (duratiivinen) ja sillä ei ole ’luonnollista’ päätepistettä (rajaamaton). *Toiminta* taas kuvaa tilannetta, joka muuttuu ajan myötä, kuten dynaamista tilannetta tai prosessia. Toisaalta samoin kuin tila, toiminta on myös duratiivinen ja rajaamaton. *Saavutus* kuvaa samaten prosessia, mutta se keskittyy tilan muutokseen, joka on hetkellinen tai ainakin puhujan hetkellisenä käsitteellistämä. Tilanne siis tapahtuu juuri ajan yhdessä kohdassa. Toisin sanoen saavutus on punktuaalinen. Tämä punktuaalinen muutos päättyy siitä seuranneeseen tilanteeseen, esimerkiksi rikkoutuneeseen esineeseen tai huipulle saapumiseen, eli saavutus on rajattu. *Suoritus* on rajattu prosessi, eli se johdattaa ’luonnolliseen’ päätepisteeseen, kuten tien toiselle puolelle tai kirjan loppuun pääsemiseen. Suoritus on duratiivinen, mutta se etenee prosessissa kohti päätepistettä. (Croft 2012: 34–35.) Kuvio 8 esittelee tiivistelmän Vendlerin aspektin käsitteestä.

Kuvio 8: Vendlerin jakaman aspektin ominaisuuksia

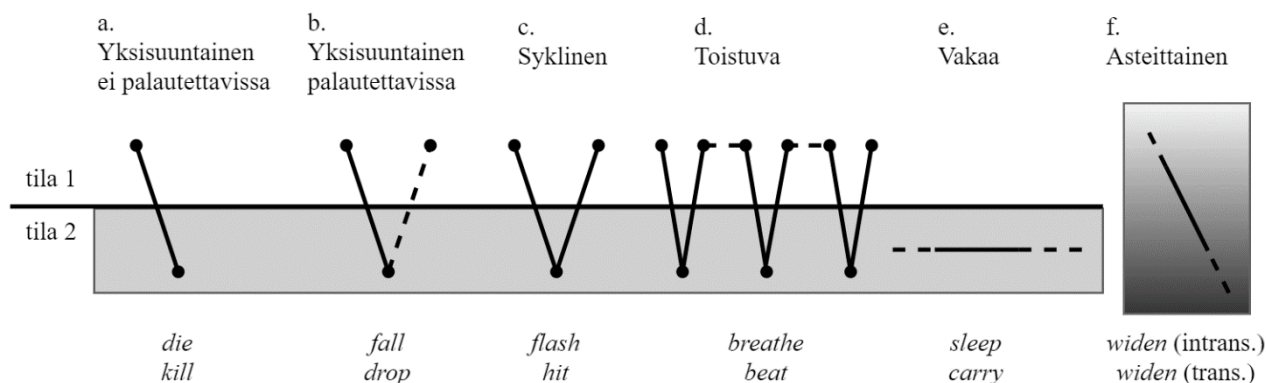
Tila:	<i>statiivinen</i>	<i>duratiivinen</i>	<i>rajaamaton</i>
Toiminta:	<i>dynaaminen</i>	<i>duratiivinen</i>	<i>rajaamaton</i>
Saavutus:	<i>dynaaminen</i>	<i>punktuaalinen</i>	<i>rajattu</i>
Suoritus:	<i>dynaaminen</i>	<i>duratiivinen</i>	<i>rajattu</i>

(Croft 2012: 35)

Talmy (2003) kehittää Vendlerin luokittelua ja esittää kuvion 9 verbikantoihin leksikalisoidun aspektin tyyppien esimerkkeinä.

Näillä aspektin tyypeillä on toisistaan poikkeavia ominaisuuksia. Yksisuuntaisen palauttamattoman tyyppin verbi kuvaa sellaista tapahtumaa, joka voi tapahtua vain kerran, esimerkiksi *kuolla*. Se erotetaan yksisuuntaisesta palautettavasta tyyppistä sen perusteella, voiko verbin yhteydessä käyttää iteratiivisia ilmauksia. Esimerkiksi tyyppi (b) ilmenee kuten lauseessa *He fell three times* ’Hän kaatui kolme kertaa’, jossa verbin *fall* yhteydessä esiintyy iteratiivinen ilmaus (*three times*). Vastaavaa ei

Kuvio 9: Verbikantoihin leksikalisoidun aspektin tyytit

(Talmy 2003: 68)

voi tapahtua tyyppin (a) tapauksessa (**He died three times* 'Hän kuoli kolme kertaa'). (Talmy 2003: 68.)

Yksisuuntaisen palautettavan tyyppin verbi erotetaan syklisestä tyyppistä sen perusteella, esiintyykö tämän yhteydessä alkutilanteeseen palauttavaa ilmausta. Esimerkiksi tyyppissä (b) voidaan sanoa *He fell and then got up* 'Hän kaatui ja nousi sitten ylös', mutta tyyppissä (c) ei voida käyttää vastaavaa rakennetta (**The beacon flashed and then went off* '*Vilkku välähti ja meni sen jälkeen pois päältä'). Tämä johtuu siitä, että tyyppin (c) verbi sisältää alkutilanteeseen palauttavan ilmauksen. Asteittaisen tyyppin verbi esiintyy suurenemista ilmaisevien adverbien kanssa, kuten *The river progressively widened* 'Joki laajeni asteittain'. Vakaan tyyppin verbi taas ei sovellu tällaisten adverbien yhteyteen (**She progressively slept* '*Hän nukkui asteittain'). (Talmy 2003: 68.)

Verbimuodot, joilla on sama päämerkitys, voidaan erottaa toisistaan niiden aspektien perusteella. Tällaisia verbejä ovat esimerkiksi *learn* 'oppia' ja *study* 'opiskella' (8). Verbiin *learn* liittyy usein rajattu aspekti, kun taas verbin *study* aspekti on vakaa (rajaamaton). Verbi *teach* 'opettaa' taas voidaan leksikalisoida kummalla vain aspektilla. (Talmy 2003: 68.)

(8) *Rajattu aspekti*

*We learned/*studied French in three years.*

'Me opimme/opiskelimme ranskan kolmessa vuodessa'

She taught us French in three years.

'Hän opetti meille ranskan kolmessa vuodessa'

Vakaa aspekti

*We *learned/studied French for two years.*

'Me opimme/opiskelimme ranskaa kaksi vuotta'

She taught us French for two years.

'Hän opetti meille ranskaa kaksi vuotta'

(Muokkasin Talmy 2003: 68)

Leksikaalista aspektia voi muokata kieliopillisesti muilla lauseenjäsenillä. Esimerkiksi lauseissa (9) ilmaistaan asiaintilaa, jossa tukki paloi, mutta lauseiden aspektit poikkeavat toisistaan. Lauseelle (9a) annetaan pääte piste adverbialilla *up*, jolloin lauseessa voidaan käyttää rajattua ajan ilmausta *in two hours* (kahdessa tunnissa)⁴. Toisaalta lauseessa (9b) ilmaistaan rajaamatonta asiaintilaa, jossa tukki jatkoi palamista tunnin, käyttämällä rajaamatonta ajan ilmausta *for one hour* (tunnin ajan). Vastaavasti suomenkielisissä käännöksissä lauseen aspekti päätetään samalla tavalla. Käännöksessä (9a) lauseelle annetaan rajattu aspekti adverbialilla *loppuun*, ja käännöksessä (9b) ilmaistaan rajaamatonta aspektia adverbialilla, tarkemmin sanoen osmalla *tunnin*.

Samoin lauseelle (10a) annetaan pääte piste adverbialilla *up* ja siten lauseen aspekti tulee rajatuksi, ja lauseen (10b) aspekti on rajaamaton ilmauksen *for 10 minutes* ('10 minuuttia') takia. Toisaalta suomenkielisissä käännöksissä aspekti ratkaistaan objektin muodolla. Käännöksessä (10a) ilmaistaan koiran järsivän koko maton (rajattu), sillä objekti on akkusatiivissa. Toisaalta käännöksessä (10b) objekti on partitiivissa, ilmaisten rajaamatonta tilannetta.

- (9) a. The log burned up in two hours.
'Tukki paloi loppuun kahdessa tunnissa'
b. The log burned for one hour before I put it out.
'Tukki paloi tunnin, ennen kuin sammutin sen'
- (10) a. The dog chewed the mat up in 20 minutes.
'Koira järsi maton 20 minuutissa'
b. The dog chewed on the mat for 10 minutes before I took it away.
'Koira järsi mattoa 10 minuuttia, ennen kuin otin sen pois'
- (esimerkkilauseet Talmy 2003: 121)

Täten verbeissä on sisäinen leksikaalinen aspekti, mutta sitä voidaan muokata kieliopillisesti.

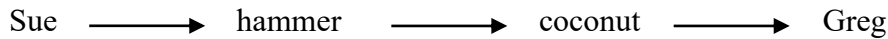
2.3.3 Kausaatio (*causation*)

Kausaatio on määritelty siten, että yksi asiaintila aiheuttaa toisen, yleisen filosofian kausaation käsitteen mukaisesti. Esimerkiksi lauseessa *Sue broke the coconut for Greg with a hammer* 'Sue rikkoi vasaralla kookospähkinän Gregille' Sue toimii vasaran suhteen (hän tarttuu siihen), vasara toimii kookospähkinän suhteen (törmäten sitä vasten) ja kookospähkinä "toimii" Gregin suhteen (sen rikkoutuminen hyödyttää Gregiä jollain tavalla). Kausaatiossa osallistujien välistä voimansiirtoa voidaan ilmaista nuolilla kuten kuviossa 10. Kuvio kuvaa syy-seurausketjua, joka yhdistää asiaintilan osallistujia. (Croft 2012: 198.)

⁴ Adverbialia *in* kutsutaan säiliöadverbialiksi (container adverbial) ja adverbialia *for* duratiiviseksi adverbialiksi (durative adverbial). Säiliöadverbialin ja duratiivisen adverbialin kontrastia käytetään laajalti erottamaan rajattuja ja rajaamattomia prosesseja. (Croft 2012: 36.) Toisin sanoen adverbialia *in* käytetään rajatussa asiaintilassa ja adverbialia *for* rajaamattomassa asiaintilassa.

Kuvio 10: Osallistujien välinen voimansiirto

Esimerkkilause: *Sue broke the coconut for Greg with a hammer.*

(Croft 2012: 198)

Kausaatio jaetaan karkeasti kahteen tyyppiin eli 'kausatiiviseen' ja 'ei-kausatiiviseen'. Kausatiivinen asiointi on toisen asiointin tulos, kun taas ei-kausatiivinen asiointi tapahtuu itsestään. Kausaatio voidaan kuitenkin mahdollisesti jakaa tätä useampaan erilaiseen tyyppiin. Kausatiivisia asiointiloja voidaan jakaa esimerkiksi sen perusteella, aloittiko asiointin jokin agentti (*agent*) vai ei, ja toimiiko tämä agentti tarkoituksellisesti vai ei. (Talmy 2003: 69, 158.)

Talmy (2003) esittää useita esimerkkejä verbikantaan liitettävien kausatiivien tyypeistä. Ei-kausatiivisiin tyypeihin lukeutuu esimerkiksi autonominen (*autonomous*) tyyppi ja niin sanottu vaikutuksenalainen (*Undergoer*) tyyppi. Autonominen tyyppi ei viesti syytä, vaan ilmaisee itsestään tapahtuvaa asiointilaa (esim. *The vase broke* 'Maljakko rikkoutui'). Vaikutuksenalaisessa tyyppissä vaikutuksenalainen⁵ ei osallistu kyseiseen asiointilaan tahallisesti, eikä tämä ole myöskään osallistunut mihinkään tähän asiointilaan johtavaan aiempaan toimintaan. Tällainen asiointi tapahtuu itsenäisesti, riippumatta vaikutuksenalaisesta, ja vaikuttaa pikemminkin tämän subjektiiviseen tilaan (esim. *I broke my arm when I fell* 'Mursin käsivarteni pudotessani'). (Talmy 2003: 70–72.)

Myös jonkin asiointin seurauksena tapahtumista ilmaisevia kausatiivisia tyypejä voidaan erotella esimerkiksi tämän aiheuttavan asiointin tyyppin mukaan. Aiheuttavaa asiointilaa voidaan ilmaista kokonaisella lauseella (esim. *from a ball's rolling into it* 'pallon kierittyä siihen'), verbistä johdetulla nominilla (esim. *from the pressure* 'paineesta') ja teonnimellä⁶ (esim. *from the wind/a fire/the rain* 'tuulesta/tulesta/sateesta'). Teonnimi, joka sisältää kokonaisen lauseen, voi siis toimia näiden tyyppien aiheuttajana, mutta tavallinen substantiivi ei. Toisaalta asiointi, jossa substantiivi toimii asiointin aiheuttajana, voidaan määrittellä instrumentaaliseksi kausatiivityypiksi. Tämä tyyppi keskittyy erityisesti aiheuttavan asiointin sisältämään esineeseen, joka vaikuttaa seurauksena

⁵ Vaikutuksenalainen (*Undergoer*) on patientin (*patient*) semanttinen makrorooli. Makroroolit ovat yleistettyjä semanttisia rooleja Van Valinin (2005) teoriassa (*Role and Reference Grammar*), ja toimivat semanttisia rooleja karkeampana roolijakona. Täten toimija (*actor*) ja vaikutuksenalainen ovat osittain päällekkäisiä. Semanttisista rooleista agentit ja vaikuttajat (*effectors*) voivat olla vain toimijoita, teemat (*themes*) ja patientit vain vaikutuksenalaisia, mutta kokijat (*experiencers*) ja sijainnit voivat olla joko toimijoita tai vaikutuksenalaisia. (Croft 2012: 185.)

⁶ Teonnimi tarkoittaa verbistä johdettua substantiivista, joka ilmaisee kantaverbinsä tarkoittamaa tekemistä, tapahtumista tai olemista. Teonnimi kuvaa siis kantaverbinsä toiminnan substantiivin hahmossa. (ISK 2004: 235.) Toisin sanoen siinä on sisäinen semanttinen rakenne, joka on lauseen vastine. Esimerkiksi englannin kielen substantiivi *wind* on teonnimi, sillä substantiivilla tarkoitetaan kantaverbin toimintaa eli ilman puhaltamista. (Talmy 2003: 71.)

tapahtuvan asiointilan elementteihin (esim. *A ball broke the vase* 'Pallo rikkoi maljakon'). (Talmy 2003: 70–71.)

Kausatiivisia tyyppejä voidaan erotella myös agentin tarkoituksenmukaisuuden pohjalta, esimerkiksi sen mukaan, aikooko agentti aiheuttaa asiointilan tuloksen vai ei. Esimerkiksi agenttiivinen tyyppi kuvaa elävän olennon tarkoituksellisesti aiheuttavan asiointilan omalla ruumiillisella toiminnallaan. Itseagenttiivinen (*self-agentive*) kausatiotyyppi taas muistuttaa agenttiivista tyyppiä, mutta ruumiillinen toiminta muodostaa itsessään seurauksena toimivan, oleellisen asiointilan. Esimerkiksi englannin kielen verbit *go* 'mennä', *walk* 'kävellä', *run* 'juosta', *jump* 'hypätä', *trudge* 'tarpoa', *recline* 'nojata', *crouch* 'kyykistyä' ovat itseagenttiivisia (esim. *I walked to the store* 'Kävelin kauppaan'). Indusoiva (*inducive*) kausatiotyyppi ilmaisee, että jokin (esine, asiointila tai toinen agentti) usuttaa agentin toteuttamaan teon (esim. *I sent him to the store* 'Lähetin hänet kauppaan') (Talmy 2003: 71–73).

Verbit käyttävät erilaisia kieliopillisia elementtejä ilmaistakseen kausatiotyypin siirtoa. Talmy kutsuu tällaista elementtiä siirtäjäksi (*shifter*). (Talmy 2003: 75.) Taulukossa 3 esitetään tällaisia elementtejä ja niiden aikaansaamia siirtymiä englannin kielessä.

Taulukko 3: Kieliopillisten elementtien siirtämät leksikalisoitut kausatiotyypit englannissa

	autonominen	agenttiivinen	itseagenttiivinen	vaikutuksenalainen	indusoiva
a	V	→ make V			
b	V	→	make REFL V		
c	{V or V}	→		have V	
d		V	→ V REFL		
e		{V or V}	→	have V	

(Talmy 2003: 76)

Taulukosta voidaan havaita, että esimerkiksi ilmaistaessa agenttiivista tilannetta autonomisella verbillä siihen lisätään elementti *make*. Esimerkiksi kuviossa (11) olevat lauseet tarkoittavat samanlaista tilannetta, jossa noita saa kiven häviämään. Lauseen (11a) verbi *obliterate* 'hävittää' on agenttiivinen verbi, kun taas lauseen (11b) verbi *disappear* 'hävitä' on autonominen verbi. Lauseelle (11b) saadaan kuitenkin agenttiivinen merkitys käyttämällä kieliopillista elementtiä *make*, jolloin kokonaisuus vastaa lauseen (11a) agenttiivista verbiä *obliterate*. (Talmy 2003: 76.)

- (11) a. The witch obliterated the stone.
b. The witch made the stone disappear.

(esimerkkilauseet Talmy 2003: 76)

Kausatiotyyppejä voidaan siis muuttaa kieliopillisesti muiden elementtien avulla.

2.3.4 Personaatio (*personation*)

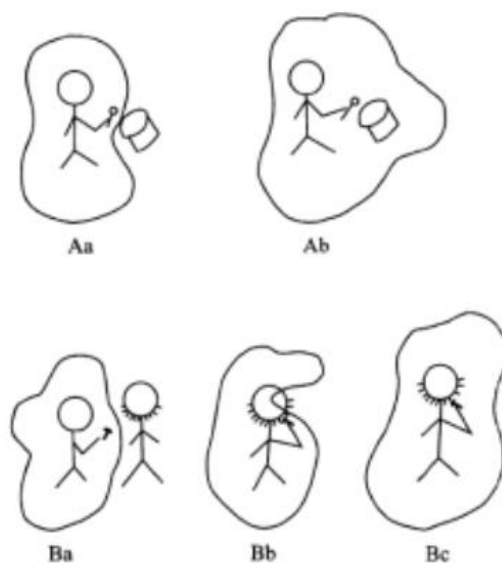
Seuraava semanttinen kategoria on personaatio. Talmy (2003: 88) mukaan personaatio on aikaisemmin virheellisesti yhdistetty kausatiivin semanttiseen kategoriaan, ja hän ehdottaakin personaatiota kausatiosta poikkeavana kategoriana. Talmy mukaan personaatiossa on kyse siitä, liittykö samankaltaiseen toiminnalliseen sisältöön yksi vai kaksi osallistujaa. Kun toiminta tapahtuu yhden tekijän keholla ja liikkeillä, sitä kutsutaan monadiseksi personaatiotyypiksi (*monadic personation type*). Toisaalta kun toiminta on kahden osallistujan välistä, ja tekijä toimii toista osallistujaa kohden, tätä kutsutaan dyadiseksi personaatiotyypiksi (*dyadic personation type*). Verbin kantasana voidaan leksikalisoida yhteen personaatiotyyppiin. (Talmy 2003: 88–89.)

Esimerkiksi henkilön ajaessa omaa partaansa tai toisen ihmisen partaa, liittyy toimintaan yksi liikkuva käsi ja yksillä kasvoilla oleva partaterä. Oleellinen ero on, kuuluvatko käsi ja kasvot samaan kehoon vai ei. Kausatiotyypeissä osallistujien määrän kasvaminen kasvattaa myös toiminnallista sisältöä. Esimerkiksi kun autonomisesta tilanteesta *The snow melted* 'Lumi sulii' muodostetaan agenttiivinen tilanne *John melted the snow* 'John sulatti lumen', viestii jälkimmäinen lause lisäksi myös Johnin toimintaa. Täten personaatio voidaan mieltää erilliseksi käsitteeksi kausatiosta. (Talmy 2003: 88–89.)

Personaation semanttinen kategoria voidaan käsitteellistää skemaattisesti. Personaatiota soveltavassa lauseessa predikaatti (tyypillisesti verbi) viittaa kompleksin toimintaosaan. Samoin lauseen subjekti-NP viittaa yleensä tekijään, joka on vastuussa kompleksin toiminnasta. Tällaista toimintaa voidaan yleensä käsitteellistää tekijän etenemisenä kohti toimintaa, josta tekijä on vastuussa. Tähän liittyen voidaan myös käsitteellistää niin sanottu "kuori (*envelope*)", joka sisältää sekä tekijän että toiminnan. Jos kuoressa oleva toiminta vaikuttaa johonkin sen ulkopuolella olevaan olioön, kompleksin on dyadinen ja sitä ilmaiseva lause prototyyppisesti ja syntaktisesti transitiivinen. Toisaalta, jos kuori ympäröi koko kompleksin (lukuun ottamatta oheiselementtejä, joihin kuoressa oleva toiminta ei vaikuta), mielletään kompleksin monadiseksi ja sitä ilmaiseva lause prototyyppisesti ja syntaktisesti intransitiiviseksi. (Talmy 2003: 92.) Kuviossa 11 esitellään kaksi erilaista semanttista tilannetta.

Esimerkiksi kuva (Aa) esittää lausetta *The girl is beating the drum* 'Tyttö lyö rumpua'. Lauseessa kuori ympäröi tytön tekijänä ja lyömisen toimintana, jättäen rummun ulkopuolelle. Tässä verbi *beat* viittaa kirjaimellisesti vain itse toimintaan, ja ainoastaan implikoi kohteena olevan objektin olemassaoloa. Verbi siis tarvitsee kohdeolioon viittaavan suoran objekti-NP:n, ja on siten transitiivinen. (Talmy 2003: 92.)

Kuvio 11: Kaksi semanttista tilannetta

(Talmy 2003: 93)

Toisaalta kuva (Ab) esittää lausetta *The girl is drumming* 'Tyttö rummuttaa', jolloin kuori ympäröi tytön tekijänä, lyömisen toimintana ja rumpun objektina. Tässä verbin *drum* kirjaimellisesti osoittama toiminta sisältää siis sekä dynaamisen toiminnan että tähän liittyvän fyysisen materiaalin, ja verbi on siten intransitiivinen. (Talmy 2003: 92–93.)

Sama skematisointi voi liittyä refleksiiviin, kuten kuvion 11 esimerkeissä B. Kuva (Ba) esittää transitiivista lausetta *I shaved him* 'Ajoin hänen partansa'. Tässä kuori ympäröi tekijänä 'minut' ja toimintana parran ajamisen, tarkoittaen parran poistamista käyttämällä partaterää kasvoja pitkin. Tämä jättää kuitenkin vaikutetun objektin *him*, jonka kasvot tosiasiaassa ottavat vastaan partaterän toiminnan, kuoren ulkopuolelle. (Talmy 2003: 93.)

Kuva (Bb) esittää refleksiivistä lausetta *I shaved myself* 'Ajoin oman partani'. Kuori ympäröi jälleen tekijänä 'minut' ja toimintana parran ajamisen, mutta ohittaa tekijän kasvot, jotka jäävät kuoren ulkopuolelle kohdeolioksi. Esimerkissä (Ba) kohteena olevat kasvot kuuluvat siis eri henkilölle, kuin partaterää ohjaava käsivarsi. Toisaalta esimerkissä (Bb) refleksiivi osoittaa kohteena olevien kasvojen kuuluvan henkilölle, jonka käsivarsi ohjaa partaterää. Verbi *shave* on tässä vielä transitiivinen, mutta toimii refleksiivisenä. (Talmy 2003: 93.)

Lopulta, kuva (Bc) esittää lausetta *I shaved* 'Ajoin partani'. Kuori ympäröi nyt koko kompleksia, jossa tekijän 'I' toiminta *shaving* kohdistuu tämän saman tekijän kasvoille. Täten kompleksia käsitteellistetään monadisena. Verbi *shave* on tässä intransitiivinen, ja sisältää semanttisen viittauksen toimintaan. Itse toiminta taas pitää sisällään sekä partaterää ohjaavan käsivarren että parralliset kasvot, jotka kuuluvat samalle henkilölle. (Talmy 2003: 93–94.)

2.3.5 Valenssi (*valence*)

Kun käsitteellistää tapahtumaa, jonka oliot ovat selvästi erotettavissa rooleissa, voidaan kohdistaa suurempaa huomiota yhteen olioon ylitse muiden, tai jopa tulkita tapahtumaa sen perspektiivistä. Tämän lisäksi toissijaista huomiota tai perspektiiviä voidaan kohdistaa myös toiseen olioon. Tällaisia kohdistamisen kognitiivisia muotoja ilmaistaan kielitieteellisesti erilaisilla keinoilla, joista yhdessä tehdään kohdistetusta elementistä kieliopillinen subjekti, ja tämän jälkeen kohdistetusta elementistä suora objekti. (Talmy 2003: 94.)

Moniosaiseen tapahtumaan viittaavalla verbillä voi olla luontaisia rajoituksia siihen, miten se voi keskittää huomiota. Esimerkiksi verbi saattaa olla rajoitettu ottamaan moniosaisen tapahtuman elementeistä vain yhden subjektikseen (tai suoraksi objektiksi), ja siten leksikalisoimaan huomiota vain tähän elementtiin. Tällaista kohdistamisominaisuutta kutsutaan verbin valenssiksi. Perinteisesti termiä valenssi on käytetty viittaamaan verbin kanssa esiintyvien erilaisten elementtien tyyppien lukumäärään. (Talmy 2003: 94.) Tässä työssä käytetään kuitenkin termiä valenssi Talmyn määritelmän mukaan, eli tarkoittaen elementtien sijan määrittämistä, jonka verbi toteuttaa riippuen siihen liittyvien elementtien määrästä.

Esimerkiksi englannin verbien *emanate*, *emit* ja *radiate*, jotka merkitsevät säteilemistä, viittaavat kaikki karkeasti samaan tapahtumaan, jolla on sekä kuvion että taustan elementit. Verbi *emanate* vaatii subjektikseen kuvion, kun taas verbi *emit* vaatii subjektikseen taustan. Toisaalta verbiin *radiate* sopii kumpi vain. Toisin sanoen verbi *emanate* kiinnittää siis huomion kuvioon (eli itse säteilyyn) ja verbi *emit* taustaan (eli säteilijään), kun taas verbi *radiate* voi hyödyntää näistä kumpaa vain. (Talmy 2003: 95.)

(12) *Valenssin ominaisuuksia verbeille emanate, emit ja radiate*

Kuvio subjektina

Light emanates from the sun.

*Light emits from the sun.

Light radiates from the sun.

‘Valo säteilee auringosta’

Tausta subjektina

*The sun emanates light.

The sun emits light.

The sun radiates light.

‘Aurinko säteilee valoa’

(Talmy 2003: 95)

Samanlainen suhde näkyy agenttiivisessä esimerkissä (13). Esimerkiksi englannin verbit *steal* ‘varastaa’, *rob* ‘ryöstää’ ja *rip off* ‘ryövätä’ viittaavat samaan tapahtumaan ja ottavat nomineja agentin, kuvion ja taustan rooleihin. Kaikki verbit antavat agentille ensisijaisen huomion subjektina, mutta toissijaisen huomion kannalta verbi *steal* edellyttää kuviota (eli ominaisuuksia) suorana objektina ja verbi *rob* edellyttää taustaa (eli haltijaa). Toisaalta ilmaus *rip off* hyväksyy molemmat objektina. (Talmy 2003: 95.)

(13) *Valenssin ominaisuuksia verbeille steal, rob ja rip off*

Muuttuja suorana objektina

I stole his money from him.
'Varastin hänen rahansa häneltä'

*I robbed his money from him.

I ripped his money off from him.
'Ryöväsin hänen rahansa häneltä'

Kiintopiste suorana objektina

*I stole him of his money.

I robbed him of his money.
'Ryöstin häneltä hänen rahansa'

I ripped him off (?of his money).
'Ryöväsin hänet (?hänen rahoistaan)'

(Talmy 2003: 95)

Tunneverbien tapauksessa verbit vaativat yleensä subjektikseen affektiivisen tapahtuman ärsykkeen (Stimulus) tai kokijan. Tämän takia ne keskittävät huomion joko ärsykkeen ominaisuuksiin tai kokijan tilaan. (Talmy 2003: 98.)

(14) a. That frightens me.
'Se pelottaa minua'

[ärsyke subjektina]

b. I fear that.
'Pelkään sitä'

[kokija subjektina]

(Talmy 2003: 98)

Kaikissa kielissä on mahdollisesti jokaisen valenssityypin verbejä. Kielet kuitenkin poikkeavat sen perusteella, mikä valenssin tyyppi on hallitsevassa asemassa. Esimerkiksi englannin kieli vaikuttaa ottavan mieluummin subjektikseen ärsykkeen, kun taas esimerkiksi atsigewin verbikannat ottavat mieluummin subjektikseen kokijan. (Talmy 2003: 98.)

2.4 Satelliitti

Satelliitti on kieliopillinen kategoria, joka voi koostua mistä tahansa lauseenjäsenistä, jotka ovat sisäsuhteessa verbikantaan. Satelliitteihin eivät kuitenkaan kuulu nominilausekkeen tai prepositiolausekkeen komplementit. Satelliitin ja verbikannan suhde on samanlainen kuin määrkkeen ja edussanan. Satelliitti voi olla joko verbikantaan sidottu affiksi tai oma sanansa. Se voi esimerkiksi tarkoittaa kaikkia seuraavia kieliopillisiä muotoja, joita on perinteisesti pidetty laajalti itsenäisinä toisiaan: englannin partikkelit, saksan eriävän ja kiinteän yhdysverbin prefiksit, latinan tai venäjän verbiprefiksit ja atsigewin polysynteettiset affiksit verbikannan ympärillä. Satelliitteina toimivat muodot ovat osittain päällekkäisiä toisten kieliopillisten kategorioiden kanssa, kuten prepositiot, verbit ja substantiivit. Tämän takia englannin kielessä satelliitit ovat laajalti päällekkäisiä prepositioiden kanssa, mutta esimerkiksi *together*, *apart* ja *forth* toimivat vain satelliitteina, kun taas *of*, *from* ja *toward* toimivat vain prepositioina. (Talmy 2003: 102.)

Satelliitin voi väittää olevan kieliopillinen kategoria, sillä se ilmaisee sekä syntaktisesti että semanttisesti havaittavaa samankaltaisuutta kaikissa yllä mainituissa muodoissa. Esimerkiksi satelliitin ominaispiirre on ilmaista reittiä, tai yleisemmin ydinskeemaa, samassa rakenteessa verbin kanssa. (Talmy 2003: 102.)

Kysymys siitä, millaisia lauseenjäseniä rakenteessa verbikannan kanssa voidaan kutsua satelliiteiksi, saattaa aiheuttaa hämmennystä. Selvimpiä esimerkkejä ovat edellisessä kappaleessa mainitut muodot, kuten englannin verbin partikkelit, latinan verbin prefiksit ja taipumattomat affiksit *atsugewin* polysynteettisessä verbissä. Yhdistettyjen muotojen, kuten englannin sanan *test-drive*, ensimmäinen elementti (*test-*) saattaa myös toimia satelliittina. Satelliiteiksi voidaan todennäköisesti mieltää myös inkorporoidut substantiivit (*incorporated noun*), joita esiintyy esimerkiksi *caddon* polysynteettisessä verbissä. Toisaalta substantiivilausekkeet eivät ole satelliitteja, ja esimerkiksi ranskan kielen pronominaaliset liitepartikkelit eivät todennäköisesti sovellu tähän kategoriaan. (Talmy 2003: 102.)

Verbikanta satelliitteineen muodostaa itsenäisen lauseenjäsenen, jota kutsutaan verbikompleksiksi. Kuten edellä mainittiin, satelliitti voi toimia joko sanana tai affiksina. Englannin kielessä voidaan kuvata satelliittia taulukon 4 mukaisesti (satelliitti on merkitty nuolella (◀), joka osoittaa satelliitista sen edussanaan eli verbikantaan). (Talmy 2003: 103.)

Taulukko 4: Satelliitin kuvaus englannissa

a.	<i>Satelliitti</i>	◀over	◀mis-
b.	<i>Verbikompleksi</i>	start ◀over	fire ◀mis-
c.	<i>Esimerkkilause</i>	The record started over. 'Levy alkoi alusta'	The engine misfired. 'Moottori katkoi'

(Talmy 2003: 103)

Englannin kielessä yleisesti tällaista elementtiä kutsutaan ”verbipartikkeliksi”. Termiä satelliitti käytetään tuomaan esiin samankaltaisuutta näiden verbipartikkelien ja muiden kielten vastaavien muotojen välillä. Indoeurooppalaisissa kielissä tällaisiin muotoihin kuuluvat saksan eriävät ja kiinteät prefiksit ja latinan ja venäjän verbin prefiksit, kuten taulukossa 5. (Talmy 2003: 103.)

Taulukko 5: *Satelliitit verbin prefikseinä saksassa, latinassa ja venäjässä*

	A. saksa	
	<i>eriävä prefiksi</i>	<i>kiinteä prefiksi</i>
satelliitti	←entzwei	←zer-
verbikompleksi	brechen ←entzwei (entzweibrechen)	brechen ←zer- (zerbrechen)
esimerkkilause	Der Tisch brach entzwei 'Pöytä hajosi kahtia'	Der Tisch zerbrach 'Pöytä hajosi palasiksi'
	B. latina	
	<i>prefiksi</i>	C. venäjä
		<i>prefiksi</i>
satelliitti	←in-	←v-
verbikompleksi	volare ←in- (involare)	letet' ←v- (vletet')
esimerkkilause	Avis involavit 'Lintu lensi sisään'	Ptica vletela 'Lintu lensi sisään'

(Muokattu Talmy 2003: 104)

Talmy (2003) korostaa, että satelliitit tulee erottaa prepositioista, mutta Beavers, Levin ja Tham (2010) esittävät, että prepositiotkin tulisi kategorisoida satelliiteiksi, ja he käyttävät tätä laajempaa tulkintaa tutkimuksessaan. Talmyn (2003: 106) mukaan satelliittia ja prepositioita ei tule kuitenkaan sekoittaa, sillä esimerkiksi monissa indoeurooppalaisissa kielissä näillä on täysin erilaisia positionaalisia ja kieliopillisia ominaisuuksia, kuten esimerkissä (15) ja (16).

- (15) a. I ran *out of* the house.
'Juoksin ulos talosta'
- b. b. (After rifling through the house,) I ran *out* [i.e., . . . of it]
'(Koluttuani talon) juoksin ulos' (Talmy 2003: 104)

- (16) a. Ja v-bežal (v dom)
I in-ran (into house(ACC))
'I ran in (-to the house).' ('Juoksin sisään (taloon)')
- b. Ja vy-bežal (iz doma)
I out-ran (out of house (GEN))
'I ran out (of the house).' ('Juoksin ulos (talosta)') (Talmy 2003: 106)

Englannin kielen esimerkissä (15) reittiä ilmaistaan satelliitin ja prepositiolausekkeen yhdistelmällä (15a) tai pelkällä satelliitilla (15b), kun taas venäjän esimerkissä (16) reittiä ilmaistaan pelkällä prefiksillä (tai prefiksin ja prepositiolausekkeen yhdistelmällä). Tällä tavalla elementit, jotka erottuvat toisistaan positionaalisesti ja kieliopillisesti englannissa ja venäjässä, ilmaisevat samaa reitin merkitystä. Tämän lisäksi esimerkiksi latinan, antiikin kreikan ja venäjän kielissä satelliitti yhdistetään verbiin prefiksinä, kun taas prepositio on liittynään substantiiviin halliten sen sijaa. (Talmy 2003: 106.)

Englannissa taas satelliitti ja prepositio sijaitsevat säännöllisesti lauseessa vierekkäin, mutta on lisäksi muitakin tapoja, joilla satelliitti ja prepositio voidaan erottaa toisistaan. Kategoriat eivät nimittäin

koostu täysin samoista jäsenistä, vaan niihin kuuluu myös muotoja, jotka toimivat vain joko prepositiona tai satelliittina. Esimerkiksi *together, apart, away, back* ja *forth* ovat satelliitteja, jotka eivät koskaan toimi prepositioina, kun taas *of, at, from* ja *toward* ovat prepositioita, jotka eivät koskaan toimi satelliitteina. Lisäksi molemmissa tehtävissä toimivilla muodoilla on usein toisistaan eroava merkitys. Esimerkiksi lauseessa *It turned over* 'Se kääntyi ympäri' satelliitti *over* tarkoittaa 'kääntymistä vaaka-akselilla'. Toisaalta prepositiolausekkeissa *over the treetop* 'latvusten yli/yllle' ja *over the wall* 'seinän yli/yllle' preposition *over* merkitys on 'päällä' tai 'päälle'. (Talmy 2003: 106–107.)

Tämän lisäksi satelliitit ja prepositiot eroavat toisistaan ominaisuuksiensa perusteella. Rakenteellisesti satelliitti esiintyy lausekkeessa verbin kanssa, kun taas prepositio esiintyy objektin nominin kanssa. Jos taustan roolissa olevan nominin tarkoite tiedetään jo tai voidaan päätellä, voi sen jättää pois, samalla poistaen myös siihen liittyvän preposition. Satelliitti jää kuitenkin aina paikalleen. Esimerkiksi lauseessa *He was sitting in his room and then suddenly ran out (of it)* 'Hän istui huoneessaan ja sitten yhtäkkiä juoksi pois (sieltä)', jos sana *it* jätetään pois, tulee myös siihen liittyvä prepositio *of* poistaa. Satelliitti *out*, joka liittyy verbiin *run*, jää kuitenkin paikalleen. (Talmy 2003: 107.) Tämän pohjalta voidaan katsoa, että Talmyn mukaan satelliitit ja prepositio on erotettava toisistaan.

3 Verbijohdokset

Suomen kielessä on suffiksien avulla mahdollista ilmaista monia sellaisia asioita, joita eräissä muissa kielissä ilmaistaan käyttäen useita sanoja (Kangasmaa-Minn 1973: 158). Lisäksi suomen kielessä johtaminen on yksi tavallisimmista keinoista tuottaa uusia sanoja (Pitkänen 2005: 53). Kangasmaa-Minnin (1982: 44) mukaan teoriassa jokainen verbi voidaan muuttaa nominiksi ja varsin usea nomini verbiksi.

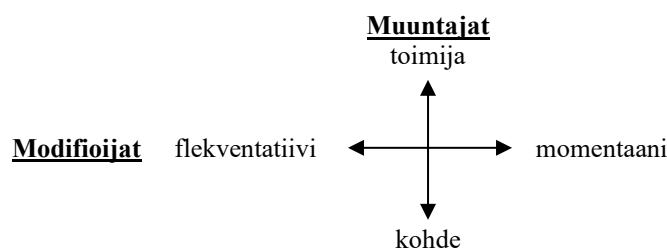
Verbijohdokset voidaan jakaa semanttisiin pääryhmiin⁷ (taulukko 6). Lajittelu pohjautuu siihen, millaisia semanttisia ominaisuuksia johdoksella on. Verbijohdokset luokitellaan kolmeen tyyppiin, eli muuttamis-, muuttumis- ja muuntelujohdoksiiin. (ISK 2004: 299.)

Muuttamisjohdokset ovat merkitykseltään kausatiivisia. Ne ovat tyypillisesti transitiivisia ja ilmaisevat jonkin muuttamista, aiheuttamista tai aikaansaamista. Toisaalta muuttumisjohdokset ovat intransitiivisia. Ne ovat merkitykseltään refleksiivisiä, automatiivisia, sekä translatiivisia ja ilmaisevat muuttumista. Frekventatiiviset ja momentaaniset johdokset ovat muuntelujohdoksia. Niillä ilmaistaan tekemisen tai tapahtumisen laatua, ja niissä on sekä transitiivisia että intransitiivisia verbejä. (ISK 2004: 299.)

Johdoksen merkitys on yleensä kuvattavissa parafrasilla (taulukko 7). Se sisältää johdoksen kantasanana tai verbikorrelaatin. Esimerkiksi taulukossa 7 johdoksen *pudottaa* merkitys voidaan ilmaista parafrasilla *aiheuttaa putoamisen*, ja johdos sisältää kantasanana *pudota*.

⁷ Kangasmaa-Minn (1982) jakaa taas suffikseja kolmeen ryhmään syntaktisesti. *Muuttajat* siirtävät kantasanana pääkategoriasta toiseen eli verbin nominiksi ja päinvastoin nominin verbiksi. Toisaalta *muuntajat* operoivat pääkategorian sisällä. Ne tekevät transitiiviverbistä intransitiivin tai substantiivista adjektiivin. *Modifioijat* eivät normaalitapauksissa aiheuta kategoriamuutoksia eivätkä erikoistapauksissakaan juuri omaksu muuttajan roolia. (Kangasmaa-Minn 1982: 44.) Modifioijat ovat siinä mielessä puhtaasti semanttisia, että ne eivät aiheuta muutoksia kantaverbin syntaksiin vaan ainoastaan sävyttävät toiminnan laatua. Tyypillisiä modifioivia johtimia ovat frekventatiivi- ja momentaanijohtimet. (Kasik 1989: 86.) Kangasmaa-Minnin (1982: 54) mukaan verbien derivaatioparadigmassa muuntajasuffiksit vaikuttavat pystysuoraan, toisin sanoen toimivat kohde-toimija -akselilla ja modifioijat vaihtelevat taas vaakasuoratasossa eli aspektin tai tekemisen laadun alueella (Kuvio 12).

Kuvio 12: Pystysuora- ja vaakasuorataso verbien derivaatioparadigmassa

Taulukko 6: Verbijohdosten semanttisia ryhmiä

	SEMANTTINEN RYHMÄ	TYYPILLINEN JOHDIN	ESIMERKKIVERBEJÄ
MUUTTAMIS-JOHDOKSET	Kausatiiviset: aiheuttaminen, objektitarkoitteen muuttaminen	- <i>ttA-</i> , - <i>tA-</i> , - <i>Oi-</i>	<i>heiluttaa, pudottaa, siedättää, kävelyttää, mietityttää, kengittää, kehystää, sisäistää, kuumentaa, kihartaa, satuloida</i>
MUUTTUMIS-JOHDOKSET	Refleksiiviset, automatiiviset: subjektitarkoitteeseen kohdistuminen ja sen muuttuminen	- <i>UtU-</i> , - <i>VntU-</i> , - <i>U-</i> , - <i>tU-</i>	<i>peseytyä, hinautua, upottautua, kerääntyä, siirtyä, paleltua</i>
	Translatiiviset: subjektitarkoitteen muuttuminen	- <i>UtU-</i> , - <i>VntU-</i> , - <i>U-</i> , - <i>tU-</i> , - <i>ne-</i>	<i>kipeytyä, vammautua, sisuuntua, tummaa, harmistua, suureta</i>
MUUNTELU-JOHDOKSET	Frekventatiiviset: toistuminen, jatkuminen	- <i>le-</i> , - <i>ksi-</i> , - <i>hti-</i> , - <i>i-</i> , - <i>o-</i> , - <i>ise-</i>	<i>elellä, puristella, sanailla, nieleskellä, tungeksia, hyppelehtiä, yskiä, huiতো, väristä</i>
	Momentaaniset: hetkellisyys, äkillisyys, kerrallisuus	- <i>AhtA-</i> , - <i>Aise-</i>	<i>hypähtää, kohahtaa, sitaista</i>

(Muokattu ISK 2004: 299)

Taulukko 7: Johdokset ja niiden parafrasisit

	VERBIKANTAINEN	NOMINIKANTAINEN
MUUTTAMIS-JOHDOS	<i>pudottaa</i> = aiheuttaa putoaminen	<i>hiekoittaa</i> = varustaa hiekalla <i>kesyttää</i> = tehdä kesyksi
MUUTTUMIS-JOHDOS	<i>peseytyä</i> = pestä itsensä	<i>mustua</i> = tulla, muuttua mustaksi <i>pariutua</i> = ryhtyä, tulla pariksi
MUUNTELU-JOHDOS	<i>nieleskellä</i> ~ <i>nieleksiä</i> = niellä toistuvasti <i>puhkoa</i> = puhkaista toistuvasti	<i>keikkailla</i> = käydä keikoilla <i>pätkiä</i> = tehdä pätiksi

(Muokattu ISK 2004: 301)

Kuten esimerkit taulukossa osoittavat, muuttamisjohdoksen tai muuttumisjohdoksen kantasanan ollessa verbi, argumenttien määrä muuttuu. Esimerkiksi intransitiiviverbi *pudota* vaatii vain yhden argumentin (subjektin), mutta siitä johdettu verbi *pudottaa* vaatii kaksi argumenttia (subjektin ja objektin). Toisaalta transitiiiviverbi *pestä* vaatii kaksi argumenttia, mutta siitä johdettu intransitiiviverbi *peseytyä* vaatii vain yhden argumentin. Verbikantaisten muuntelujohdoksien tapauksessa argumenttien määrä ei muutu.

Lisäksi silloin kun kantaverbinä on johdos, verbinjohtimet kombinoituvat ja niiden semanttiset piirteet voivat yhdistyä samassa verbissä. Esimerkiksi verbi *roma(hd)uttaa* on merkitykseltään sekä momentaaninen että kausatiivinen (-*AhtA*- + -*UttA*-) ja verbi *pudottautua* on sekä kausatiivinen että refleksiivinen (-*ttA*- + -*UtU*-). Yli kahden johtimen yhtymät ovat harvinaisia, ja peräkkäin ei yleensä liity kahden saman semanttisen ryhmän johtimia. (ISK 2004: 302.) Ojasen ja Uotila-Arcellin (1975: 5) mukaan viisi peräkkäistä johdinta on maksimimäärä yhdessä verbissä.

3.1 Muuttamisjohdokset

Tärkeimmät muuttamisjohdoksien johtimet ovat -*ttA*- ja -*tA*-. Kausatiivinen johdin voi tavallisesti liittyä sekä verbi- että nominikantaan (esim. *jää* > *jää-tä*-, *syy* > *syy-ttä*-, *pääse*- > *pääs-tä*-, *kulke*- > *kulje-tta*-). (ISK 2004: 309.)

Verbikantaisessa muuttamisjohdoksessa johdin lisää kantaverbin valenssiin⁸ yhden nominaalisen täydennyksen. Tästä johtuen johdin vaikuttaa kantaverbiin syntaktisesti. Siten johdos ilmaisee kantaverbinsä tarkoittaman toiminnan, tapahtuman tai tilan aiheuttamista. Esimerkiksi verbistä *syödä* on johdettu verbi *syöttää*, joka ilmaisee syömisen toiminnan aiheuttamista ja verbistä *pudota* on johdettu verbi *pudottaa*. Kuten esimerkit osoittavat, kantaverbi voi olla sekä intransitiivinen että transitiivinen. (ISK 2004: 309.)

Verbikantaisten muuttamisjohdosten alaryhmään kuuluvat teettojohdokset, eli kuratiiviset verbijohdokset (esim. *pese*- > *pese-ttä*-, *ompele*- > *ompel-utta*-). Kuratiivijohdoksen kantaverbi on tyypillisesti transitiivinen. (ISK 2004: 311.) Lisäksi kuratiivijohdosten ensimmäinen kriteeri on se, että kantaverbin subjektin pitää olla toimiva (Kytömäki 1978: 140). Kun kantaverbi on transitiivinen, se vaatii kaksi argumenttia (subjektin ja objektin). Sen takia kuratiivijohdokset, joihin lisätään kausatiivinen johdin, vaativat kolme argumenttia. Kolmas argumentti ei kuitenkaan ole lauseessa pakollinen ja useimmissa tapauksissa se puuttuukin. Kun kolmas argumentti ilmaistaan selkeästi, se on adessiivimuodossa (esim. *Äiti maalauttaa talon (maalarella)*). (ISK 2004: 311.)

Osa kuratiivijohdoksista johdetaan intransitiiviverbeistä (esim. *hiihtä*- > *hiihdä-ttä*-). Kun kuratiivijohdoksen kantana on intransitiivisesti käytetty verbi, se sisältää teon kohteen merkityksen. Edellä mainitussa esimerkissä verbi *hiihtää* sisältää teon kohteen merkityksen *hiihto*. Siitä syystä kuratiiviverbin *hiihdättää* ei tarvitse ilmaista teon kohdetta objektina, ja objektin sija vapautuu

⁸ Tässä käytetty termi valenssi eroaa Talmyn (2003) esittämästä. Toisin sanoen tässä käytetään termiä siinä merkityksessä, että se viittaa verbin kanssa esiintyvien erilaisten elementtien tyyppien määrään, kuten termiä on perinteisesti käytetty. Luvussa 3 käytän termiä valenssi tässä tarkoituksessa.

toimijan ilmaisemiseen. Sen tuloksena toimija ilmaistaan objektina (esim. *Opettaja hiihdättää oppilaitaan.*). (Kytömäki 1989: 62.)

Toisaalta kuratiivijohdosten merkityksiä ilmaistaan joskus myös *antaa*-verbin ja A-infinitiivin (17), tai esimerkiksi verbin *panna* ja MA-infinitiivin sisältävällä rakenteella (18).

(17) Franco *antoi louhia* [’louhitutti’] vuoren sisään – – mahtavan kirkon.

(18) Martti – – selitti mitä sen miniä oli talolle teettänyt ennen kuin *pani* pojan *rakentamaan* niille oman talon.

(ISK 2004: 312)

Yhteen sanaan tiivistettyä ilmausta, kuten verbiä *rakennuttaa*, kutsutaan synteettiseksi, kun taas useita sanoja sisältävää ilmausta, kuten *panna rakentamaan*, kutsutaan analyttiseksi.

Lisäksi suomen kielessä tunnekausatiivit toimivat kausatiivien alaryhmänä. Tunnekausatiivit ovat tunteita tai tuntemuksia kuvaavia verbejä, ja niiden ensisijainen täydennys on ihmistarkoitteinen objekti (esim. *minua väsyttää*). Tunnekausatiivin johtimena on tavallisesti *-ttA-*, *-UttA-* tai *-tUttA-*, ja kantana on verbi tai nomini (esim. *jano-* > *jano-tta-*, *itke-* > *itke-ttä-*). Näiden lisäksi tunnekausatiivilauseessa voi esiintyä myös muunlaisia johdoksia (esim. *ahdistaa*, *paleltaa*, *tympäistä*) ja johtamattomiakin verbejä (esim. *pistää*, *koskea*, *särkeä*). Tunnekausatiivit erottuvat tavanomaisista kausatiiveista sillä, että ne voivat olla morfologisesti pleonastisia *tUttA*-johtimisia (esim. *itke-tyttä-ä*, *hyppi-tyttä-ä* (vrt. *itkettää*, *hypittää*)). (ISK 2004: 313.)

3.2 Muuttumisjohdokset

Muuttumisjohdosten johtimia ovat *-U-* ja *-ne-* sekä *U*-loppuiset yhdysjohtimet, joissa *U*-aines liittyy muuhun johtimeen. Niistä tärkeimmät johtimet ovat *-tU-*, *-UtU-* ja *-VntU-*. Johdin *-ne-* liittyy nominikantaan, kun taas *U*-johtimet liittyvät joko verbi- tai nominikantaan (esim. *piene-* > *piene-ne*, *vaikea-* > *vaike-utu-*, *siirtä-* > *siirt-y-*, *puke-* > *puke-utu-*). Verbikantaisen muuttumisjohdoksen kantana on yleensä transitiivinen verbi. Johdin vaikuttaa kantaverbiin siten, että johdoksella on yksi nominaalinen täydennys vähemmän. (ISK 2004: 329.)

Verbikantaiset muuttumisjohdokset ovat merkitykseltään useimmiten refleksiivisiä tai automatiivisia (ISK 2004: 329). Refleksiivinen tarkoittaa, että jonkin verbin tekeminen tai toiminta kohdistuu subjektin tarkoitteeseen itseensä, ja esimerkiksi englannin kielessä tätä ilmaistaan refleksiivipronominilla (*oneself*). Subjekti on tällöin rooliltaan agentti ja samalla patientti (ISK 2004: 330). Esimerkissä (19) ei käytetä refleksiivipronominia vaan refleksiivisiä johtimia. Myös suomen

kielessä voidaan ilmaista refleksiivistä merkitystä refleksiivipronominia käyttäen (*peseytyy* ~ *peseesä*).

(19) Ensin *peseytyisin*, *kampaisin* ja *pukeutuisin* puhtaisiin – –. (ISK 2004: 330)

Toisaalta automatiivinen tarkoittaa, että kantaverbin kuvaama teko tai toiminta kohdistuu automaattisesti subjektitarkoitteeseen. Muutoksen aiheuttajana ei ole johdoksen subjektitarkoite. Subjektitarkoite ei ole agenttiivinen, vaan edustaa muutoksen kannalta toimimatonta osallistujaa ja sen läpikävijää, kuten esimerkissä (20). (ISK 2004: 330.)

(20) Autotankkaamon letkut *kelautuvat* mittareiden sisään, etteivät housunpunnit *töhräänny*. (ISK 2004: 330)

Lisäksi *U*-vartaloiset johdokset jaetaan joskus myös kolmeen merkitystyyppiin: refleksiiviseen, automatiiviseen ja passiiviseen (Kulonen-Korhonen 1985; Koivisto 1991). Passiivisilla on tarkoitettu merkitykseltään yksipersonaisen passiivin kaltaisia ihmistekijäisiä tapauksia, esimerkiksi *Kaupunki rakentui viikossa* (~ *rakennettiin*) tai *Kirja kääntyy suomeksi* (~ *käännetään*) (ISK 2004: 331).

Refleksiivisen, automatiivisen ja passiivisen tyyppien merkitykset erotellaan sen perusteella, millainen rooli subjektin osallistujalla on. Refleksiivijohdoksen subjekti on rooliltaan agentti ja samalla kohde (*käänny ympäri* 'käännä itsesi ympäri'). Toisaalta automatiivisessa tapahtumassa agentti puuttuu sekä syvä- että pintarakenteesta⁹, ja subjekti on neutraali (*Silta sortuu*) tai kokija (*Minä suutuin*). Passiivijohdoksella on agentti merkitystasolla, vaikka sitä ei ilmaista selvästi. Kieliopillinen subjekti on merkitykseltään teon kohde (*X pettää Y:N > Y pettyy*). (Kytömäki 1992: 72; Kulonen-Korhonen 1985: 292–293.) Kulonen-Korhosen (1985: 293) mukaan se, että kaikkien kolmen tyyppien mukaisissa lauseissa ei ole objektia, johtaa morfologiseen samankaltaisuuteen.

3.3 Muuntelujohdokset

Muuntelujohdokset ovat yksi aspektin ilmaisukeino. Niiden johdinten vaikutus kohdistuu verbin ilmaiseman tekemisen tai tapahtumisen laatuun, mutta ei yleensä verbin valenssiin tai subjektin ja objektin suhteisiin. Tällainen muuntelutehtävä on frekventatiivisilla ja momentaanisilla verbinjohtimilla. (ISK 2004: 347–348.)

Frekventatiivisilla johdoksilla ilmaistaan toistuvuutta ja jatkuvuutta, eli rajaamatonta tilannetta. Niiden tärkein johdin on *-le-* (esim. *kysy-* > *kys-ele-*). (ISK 2004: 347). Wiik (1975) jakaa

⁹ Jaottelu syvä- ja pintarakenteisiin on generatiivisen kielitieteen ominaisuus.

frekventatiiviset johdokset kahteen ryhmään: frekventatiivisiin ja kontinuaatiivisiin verbeihin. Niiden merkityksen eron ymmärretään yleisesti olevan se, että edelliset tarkoittavat tapahtuman toistumista ja jälkimmäiset tapahtuman jatkumista. Koko ero johtuu kantaverbin merkityksestä. Jos kantaverbi tarkoittaa hetkellistä eli rajattua aspektia sisältävää tapahtumaa, kyseessä olevat johdokset ovat frekventatiivisia (esim. *katketa* > *katkeilla*). Mutta jos kantaverbi tarkoittaa jatkuvaa, eli rajaamatonta aspektia sisältävää tapahtumaa, kyseessä olevat johdokset ovat kontinuaatiivisia (esim. *olla* > *oleskella*). Toisin sanoen sekä frekventatiiviset että kontinuaatiiviset verbit tarkoittavat tapahtuman jatkumista joko jaksoittaisesti tai tasajatkuisesti. (Wiik 1975: 153–154.) Toistuminen pitkän aikajakson kuluessa ja pitkin välein on tyypillistä habituaaliselle tilanteelle (esim. *Hän oli sairastellut kauan* –). Myös tällöin korostuu tilanteen jatkuvuus. (ISK 2004: 349.)

Lisäksi frekventatiivisilla johdoksilla voidaan ilmaista tapahtumisen sattumanvaraista jaksoittaisuutta. Esimerkiksi lauseiden *Poika lukee* ja *Poika lueskelee* välinen olennainen ero on se, että jälkimmäisessä lauseessa 'poika' ei 'lue' kovin keskittyneesti. Hänen keskittyneisyytensä saattaa välillä herpaantua, jolloin poika voi olla välillä lukematta. Sattumanvaraista jaksoittaisuutta ei tule ymmärtää ainoastaan niin, että jaksottaisuutta esiintyisi ainoastaan tapahtumisen ja tapahtumattomuuden välillä. Kyseessä voivat olla myös esimerkiksi tapahtumisen laatu ja liikkeen suunta. Esimerkiksi lauseen *Puut uiskentelivat joessa* kysymys on siitä, että tämän liikkeen suunta on sattumanvaraista. (Wiik 1975: 154–156.)

Toisaalta momentaanisilla johdoksilla ilmaistaan hetkellisyyttä ja punktuaalisuutta eli rajattua tilannetta. Keskeiset johtimet ovat *-Ahta-* ja *-Aise-* (esim. *nukku-* > *nuk-ahta-*, *niele-* > *niel-aise-*). (ISK 2004: 347.) Suomen kielessä on kahdenlaisia verbejä: joissakin momentaanijohdoksen muodostaminen ei ole mahdollista, kun taas toisissa se taas on mahdollista. Esimerkiksi *luke-*verbillä on momentaanijohdos *lukaise*, mutta *kirjoitta-*verbillä ei vastaavaa johdosta ole. Momentaanijohtimet eivät liity momentaanisiin eli luontaisesti perfektiivisiin verbeihin eivätkä staattisiin eli luontaisesti imperfektiivisiin verbeihin. Toisin sanoen momentaanijohdos voidaan muodostaa ainoastaan muista verbeistä, jotka eivät ole staattisia eivätkä momentaanisia, tai joita voidaan käyttää kumpanakin. (Wiik 1978: 174–176.)

*Ahta-*johdokset ovat yleensä intransitiivisia ja *Aise-*johdokset transitivisia. Jotkin *Ahta-*verbit ovat inkoatiivisia eli tilan alkamista ilmaisevia (esim. *nukku-* > *nuk-ahta-* 'alkaa nukkua'). Joihinkin taas sisältyy mielle tapahtuman vähäisyydestä tai lievyydestä (esim. *tuule-* > *tuul-ahta-*). *Aise-*johdokset ilmaisevat tyypillisesti hetkellistä tai lyhytkestoista tapahtumaa. (ISK 2004: 361–362.)

4 Pohdinta

Tähän asti olen tarkastellut Talmy'n kognitiivisen semantiikan teoriaa (verbikehys- ja satelliittikielistä, satelliitista ja verbiin leksikalisoiduista asioista) ja suomen kielen verbinjohtimia. Näiden pohjalta analysoin tässä luvussa, toimivatko suomen verbinjohtimet satelliitin kaltaisesti. Sitä varten tarkastelen verbinjohtimien tehtävää jokaisessa alaluvussa reitin, aspektin, kausaation, personaation ja valenssin kannalta.

4.1 Satelliitti reitin ilmauksena

Reitti on pääkategoria, jota ilmaistaan useimpien indoeurooppalaisten kielten (lukuun ottamatta romaanisia kieliä) satelliiteilla (Talmy 2003: 154). Englannin kielessä satelliitit liittyvät lähinnä reitin ilmaukseen. Yleensä reittiä ilmaistaan täysin satelliitin ja preposition yhdistelmällä (21a). Satelliittia voidaan kuitenkin käyttää myös yksin (21b). (Talmy 2003: 103.)

- (21) a. I ran *out of* the house.
'Juoksin ulos talosta'
b. (After rifling through the house,) I ran *out* [i.e., . . . of it].
'(Koluttuani talon läpikotaisin) juoksin ulos' (Talmy 2003: 104)

Englannin kielessä on paljon reitin satelliitteja (kuvio 12). Esimerkeissä ei ilmaista lauseketta, joka sisältää taustan. (Talmy 2003: 104.)

Kuvio 12: Reitin satelliitit englannin kielessä

I ran <i>in</i> ₁ .	He ran <i>across</i> .	I flew <i>up</i> ₁ .
I ran <i>out</i> ₁ .	He ran <i>along</i> .	It flew <i>down</i> .
I climbed <i>on</i> .	He ran <i>through</i> .	I went <i>above</i> .
I stepped <i>off</i> ₁ .	He ran <i>past/by</i> .	I went <i>below</i> .
He drove <i>off</i> ₂ .	She came <i>over</i> ₁ .	I ran <i>up</i> ₂ (to her).
I stepped <i>aside</i> .	It toppled <i>over</i> ₂ .	She followed along <i>after</i> (us).
She came <i>forth</i> .	She spun <i>around</i> ₁ .	They slammed <i>together</i> .
She walked <i>away</i> .	She walked <i>around</i> ₂ .	They rolled <i>apart</i> .
He went <i>ahead</i> .	She walked (all) <i>about</i> .	It shrank <i>in</i> ₂ .
He came <i>back</i> .		It spread <i>out</i> ₂ .

(Talmy 2003: 104–105)

Useimmilla indoeurooppalaisilla kielillä on samankaltainen reitin järjestelmä kuin englannin kielessä (Talmy 2003: 105). Venäjän kielessä, joka on myös satelliittikieli, taas käytetään prefiksiä satelliittina

ilmaisemaan liikkeen reittiä, kuten esimerkeissä (22). Niissä esimerkeissä *v-* ja *vy-* ovat prefiksit, jotka ovat vastaavina englannin kielessä *into* ja *out of*.

- (22) a. Ja *v-bežal* (*v dom*)
I *in-ran* (*into house(ACC)*)
“I ran in (-to the house).” (“Juoksin sisään (taloon)”)
b. Ja *vy-bežal* (*iz doma*)
I *out-ran* (*out of house (GEN)*)
“I ran out (of the house).” (“Juoksin ulos (talosta)”) (Talmy 2003: 106)

Kuten mainitsin luvussa 2.2, suomen kielessä noudatetaan satelliittikielen strategiaa. Tämän takia suomen kielessäkin ilmaistaan liikkeen reittiä satelliitilla, esimerkiksi paikallissijaisella adverbialilla (23) tai adverbilla (24).

Esimerkissä (23) ilmaistaan reittiä sijapäätteitä käytävillä adverbiaaleilla. Lauseissa (23a) ja (23b) kuvataan liikettä liikeasiantilassa. Tässä tapauksessa verbi *kävellä* ilmaisee toimintaa, jolla ei ole liikkeen suuntaa tai päätepistettä, mutta sijapäätteillä ilmaistaan liikkeen reittiä. Lauseessa (23a) kuvataan tilannetta, jossa kuviona oleva poika siirtyy taustana olevalle pihalle kävellen. Tässä liikkeen reittiä osoittava elementti on substantiiviin yhdistetty allatiivi *-lle*. Samalla tavalla lauseessa (23b) kuvataan, että poika siirtyy pihalta ulos kävellen, ja ilmaistaan reittiä ablatiivilla. Lauseessa (23c) kuvataan taas sijaintia liikeasiantilassa. Tässä kuvataan, että poika sijaitsee pihalla, ja adessiivi ilmaisee kuvion sijaintia.

- (23) a. Poika kävelee pihalle.
b. Poika kävelee pihalta.
c. Poika on pihalla.

Esimerkissä (24) ilmaistaan taas liikkeen reittiä pelkällä adverbilla. Lauseissa (24a) ja (24b) kuvataan liikettä liikeasiantilassa, kuten esimerkkilauseissa (23a-b). Lauseessa (24a) kuvataan, että kuviona oleva poika siirtyy ulkopuolelle erästä paikasta käyttäen adverbialia *ulos*, kun taas lauseessa (24b) ilmaistaan pojan sisäpuolelle siirtymisen tilaa adverbilla *sisään*. Lauseessa (24c) kuvataan taas tilannetta, jossa poika sijaitsee jossakin ulkopuolella käyttäen adverbialia *ulkona*.

- (24) a. Poika meni ulos.
b. Poika tuli sisään.
c. Poika on ulkona.

Lisäksi on mahdollista ilmaista liikkeen reittiä käyttämällä molempia keinoja eli paikallissijaista adverbialia ja adverbialia, kuten esimerkissä (25).

- (25) Poika kävelee alas järveen.

Täten yllä mainituissa tapauksissa ei ole kyse verbinjohtimista. Voidaan siis sanoa, että suomen kielen verbinjohtimet eivät juurikaan ilmaise reittiä, joskin poikkeustapauksiakin on. Esimerkiksi substantiivikantaiset *UtU*-verbit *kotituttaa* (< *koti*) ja *rantautua* (< *ranta*), ilmaisevat kantasanan tarkoittamaan paikkaan saapumista. Lisäksi verbit *ylätä* ja *aleta* ilmaisevat myös reittiä. Niiden kantasanoina on nominaalisia tilavartaloita *ylä-* ja *ala-*. (ISK 2004: 333.) Nämä verbit eivät kuitenkaan ole deverbaalisia.

Näin siis suomen kielessä koodataan kuvion reittiä verbin seuralaiseen, eli satelliittiin, samalla tavalla kuin muissa satelliittikielissä. Lisäksi muutamat verbijohdokset ilmaisevat joskus reittiä, mutta ne ovat nominikantaisia.

4.2 Satelliitti aspektin ilmauksena

Kuten reittiä, niin myös aspektia ilmaistaan usein satelliiteilla. Leksikaalisella verbillä on tyypillisesti erityinen luontaisen aspektin tyyppi (Aktionsart), mutta verbin kanssa esiintyvä satelliitti on lauseenjäsen, joka määrittää lauseen aspektia kokonaisuutena (Talmy 2003: 280).

Esimerkiksi englannin kielessä ei yleensä ilmaista aspektia satelliiteilla, mutta siitäkin löytyy esimerkkejä (26), jotka esittelen seuraavassa taulukossa (Talmy 2003: 120).

(26) *Aspektin satelliitit englannin kielessä (V = tehdä verbin toimintaa)*

←re-/←over	<p>’V taas/uudestaan’ When it got to the end, the record automatically <i>restarted</i>/started <i>over</i> from the beginning. ‘Levyn loputtua se alkoi automaattisesti alusta uudestaan’</p>
←on	<p>‘jatkaa V-mistä lakkaamatta’ We talked/worked <i>on</i> into the night. ‘Me jatkoimme puhumista/työskentelemistä yöhön asti’</p> <p>‘jatkaa V-mistä siitä mihin jäi aiemmin’ She stopped at the gas station first, and then she drove <i>on</i> from there. ‘Hän pysähtyi ensin huoltoasemalla, ja sitten jatkoi ajamista’</p>
	<p>‘V vasten kehoitusta’ He was asked to stay on the other side of the door, but adamant, he barged <i>on</i> in. ‘Häntä pyydettiin pysymään oven toisella puolella, mutta hän rynnä sisään’</p>
←along	<p>‘jatkaa V-misen prosessia’ We were talking along about our work when the door suddenly burst open. ‘Olimme puhumassa työstämme, kun ovi yhtäkkiä rämähti auki’</p>

- ←off ‘V kaikille elementeille sarjassa
I read/checked off the names on the list.
‘Luin/Ruksasin kaikki nimet listassa’
All the koalas in this area have died off.
‘Kaikki koalat tällä alueella ovat kuolleet’
- ←up ‘V, kunnes päättyy eri tilaan’
The log burned up in two hours (cf. The log burned for one hour before I put it out).
‘Tukki paloi loppuun kahdessa tunnissa (vrt. Tukki paloi tunnin, ennen kuin sammutin sen)’
The dog chewed the mat up in 20 minutes (cf. The dog chewed on the mat for 10 minutes before I took it away).
‘Koira järsi maton 20 minuutissa (vrt. Koira järsi mattoa 10 minuuttia, ennen kuin otin sen pois)’
(Muokattu Talmy 2003: 120–121)

Muissa kielissä on vastaavia muotoja kuin englannissa, vaikka niillä on usein erilaisia tai monipuolisempia merkityksiä (Talmy 2003: 121). Esimerkiksi venäjässä prefiksien systeemi osoittaa perfektin ja imperfektin välillä olevaa eroa (Talmy 2003: 157), kuten esimerkissä (27).

(27) *Aspektin satelliitit venäjän kielessä*

- ←po- ‘V vähän aikaa [rajattu]’
Ja poguljal
I ”po”-strolled
”I strolled about for a while.” (”Kuljeskelin vähän aikaa”)
- ←pere- ‘V silloin tällöin [rajaamaton]’
Perepadajut doždi
“pere”-fall rains (N)
“Rains fall (It rains) every now and then.” (“Sataa silloin tällöin”)
- ←za- ‘alkaa V [rajattu]’
Kapli doždja zapadali adna za drugoj
drops rain-GEN “za”-fell one after another
“Drops of rain began to fall one after another.” (“Sadepisarat alkoivat tippua yksi toisensa jälkeen”)
- ←raz- + REFL ‘puhjeta V-mAAn [rajattu]’
Ona rasplakalas’
she “raz”-cried-REFL
“She burst out crying.” (“Hän puhkesi itkemään”)
- ←pro-/←pere- ‘suorittaa V-minen loppuun asti [rajattu]’
Pivo perebrodilo
beer “pere”-fermented
“The beer has finished fermenting.” (“Oluen käyminen on loppunut”)

- ←po- ‘V yhtenä tekona [rajattu]’
 On eë poceloval
 he her “po”-kissed
 “He kissed her.” (“Hän suuteli häntä”)
- ←na- + REFL ‘V kylliksi [rajattu]’
 On naels’a
 he “na”-ate-REFL
 “He ate his fill.” (“Hän söi kyllikseen”)
- ←s- ‘V ja sen vastakohta yhtenä tapahtumana [rajattu]’
 Ja sletal v odin mig na počtu
 I “s”-flew in one moment to the post office
 “I got to the post office and back in no time.” (“Menin postiin ja tulin takaisin hetkessä”)
- (Muokkasin Talmy 2003: 121–122)

Esimerkissä (27) venäjän kielen prefiksit *po-*, *za-*, *raz-*, *pro-*, *pere-*, *po-* ja *na-* ilmaisevat rajattua aspektia ja *pere-* rajaamatonta. Tästä johtuen venäjän kielessä voidaan ilmaista aspektia verbien prefikseillä.

Kuten mainitsin luvussa 2.3.2, aspektia voidaan ilmaista sekä leksikaalisesti että kieliopillisesti, mutta kumpikaan ei vastusta toisiaan. Esimerkiksi kieliopillinen aspekti voi vaikuttaa leksikaaliseen aspektiin.

On tavallista käyttää Vendlerin nelijakoa (tila, toiminta, saavutus ja suoritus) luokittelemaan verbien leksikaalista aspektia, mutta suomen kielessä osa tutkijoista luokittelee suomen kielen verbien aspektia seuraavasti perustuen Vendlerin jakoon (Kangasmaa-Minn 1982: 55; Wiik 1978: 175–176):

- A. Yksiaspektiset verbit.
 - A. 1. Luontaisesti imperfektiiviset verbit, jotka ilmaisevat jatkuvaa, statiivista tilaa tai tilannetta: *elää, luulla, tuntea*.
 - A. 2. Luontaisesti perfektiiviset verbit, jotka ilmaisevat alkavaa tai hetkeen puristautunutta dynaamista prosessia: *kuolla, alkaa, antaa*.
- B. Kaksiaspektiset verbit, jotka soveltuvat sekä imperfektiivistä että perfektiivistä aspektia kuvastaviin kehyspiirteisiin: *lentää, ajaa*:
Ajan lampaan/lammasta/lampaat/lampaita karsinaan.

Toisaalta suomen kielessä kieliopillista aspektia ilmaistaan yleensä objektin sijalla. Konkreettisesti sanoen totaaliobjekti, joka on muodoltaan akkusatiivi, ilmaisee rajattua aspektia, kun taas partitiiviobjekti, joka on muodoltaan partitiivi, ilmaisee rajaamatonta aspektia (esim. *Kirjoitin kirjeen* [rajattu], *Kirjoitin kirjettä* [rajaamaton]).

Suomen kielessä voidaan kuitenkin ilmaista aspektia myös johtimien systeemillä. Aspektia koskevat johtimet ovat muuntelujohdoksia muodostavia johtimia. Nämä voidaan luokitella karkeasti frekventatiivi- ja kontinuaatiivijohtimiin, sekä momentaanijohtimiin, joista frekventatiivisia ja kontinuaatiivisia voidaan pitää aspektiltaan rajaamattomina ja momentaanisia rajattuina.

Tyypillinen johdin, joka lisää kantasanaan frekventatiivista tai kontinuaatiivista merkitystä, on *-le-*. Niiden merkityksessä yhteistä on se, että molemmilla on rajaamaton aspekti. Esimerkiksi rajatusta verbistä *kysy-* johdettu verbi *kysele-* tarkoittaa ‘kysyä jatkuvasti’ ja ilmaisee rajaamatonta aspektia, joka jatkuu jaksoittaisesti, kun taas rajaamattomasta verbistä *ole-* johdettu verbi *oleskele-* ilmaisee rajaamatonta aspektia, joka jatkuu tasajatkuisesti.

Toisaalta *-Ahta-* ja *-Aise-* ovat tyypillisiä johtimia, jotka tarkoittavat momentaanista tapahtumaa, ja tämä voi lisätä verbeihin momentaanista tai inkoatiivista merkitystä. Momentaanijohtimet siis antavat kantaverbille päätepisteen, joka päättyy momentaanisesti. Tämän takia niillä on rajattu aspekti. Esimerkiksi rajaamattomasta verbistä *naura-* johdetulle verbille *naur-ahta-* ja verbistä *luke-* johdetulle verbille *luk-aise-* annetaan päätepiste johtimilla *-Ahta-* ja *-Aise-*, jotka ilmaisevat rajattua aspektia.

Niiden perusteella voidaan ajatella, että frekventatiivisten ja momentaanisten johtimien funktio on samankaltainen, kuin venäjän kielen prefiksien funktio, kuten esimerkissä (28).

(28) *Aspektin johtimet suomen kielessä*

←-le-	‘jatkuvasti, toistuvasti [rajaamaton]’ Lasse <i>pyöritteli</i> päättään.
←-Ahta-	‘hetkellisesti, punktuaalisesti [rajattu]’ Äkkiä baarissa tuli aivan hiljaista, ja kova römeä miesääni <i>karjahti</i> niin, että koko rakennus <i>kajahti</i> – –.
←-Aise-	‘hetkellisesti, punktuaalisesti [rajattu]’ En kysynyt lupaa, <i>kiskaisin</i> kuskin oven auki, <i>tönäisin</i> syyttömän pelkääjän paikalle ja aloin kertoa. (esimerkkilauseet ISK 2004: 349, 361, 362)

Tämän takia voidaan ajatella, että aspektia ilmaisevat frekventatiivi- ja kontinuaatiivijohtimet, sekä momentaanijohtimet toimivat funktioltaan aspektia ilmaisevan satelliitin kaltaisena.

4.3 Satelliitti kausaation ilmauksena

Kuten luvussa 2.3.3 on mainittu, kausaation kategoriassa kyse on siitä, tapahtuuko asiointi itsestään (ei-kausatiivinen) vai toisen asiointilan tuloksena (kausatiivinen). Sen lisäksi jälkimmäisessä

tapauksessa kyse on myös siitä, aloitetaanko asiaintilaa agentilla vai ei, ja onko sellainen agentti tarkoituksenmukainen vai ei.

Kausaation satelliittien esimerkkinä on jiddiisin prefiksi *far-*. Tämä prefiksi voidaan liittää komparatiiviseen adjektiiviin, ja siitä muodostetaan verbi, joka tarkoittaa 'panna tulemaan [Adj]-mmAksi (cause to become (more) [Adj])'. Esimerkiksi transitiivinen verbi *far-besern* tarkoittaa parantamista. Tämä koostuu komparatiivisesta adjektiivista *besser* 'parempi' ja prefiksistä *far-*. (Talmy 2003: 158.)

Suomen kielessä voidaan ajatella, että kausaation kategoria koskee muuttamis- ja muuttumisjohdoksia johtavia johtimia. Yhtenä esimerkkinä voidaan pitää muuttumisjohdoksiin kuuluvia automatiivisia verbejä johtavia johtimia. Automatiivinen on tapahtuma, johon ei liity tietoisesti toimivaa aiheuttajaa (Kulonen-Korhonen 1985: 306) ja jossa agentti puuttuu sekä syvä-että pintarakenteesta (Kulonen-Korhonen 1985: 293). Automatiivisuus on dynaamisuuden alalaji ja sillä ilmaistaan lähinnä »itsestään aiheutuvia» tapahtumia ja tilan muutoksia. Automatiivista tapahtumaa ilmaisevan lauseen subjektin rooliltaan neutraali (*Silta sortui myrskyssä*), mutta inhimillistä tai muuta elollista oliota, subjektia, jonka tietoisuuteen lauseen ilmaisema tapahtuma vaikuttaa, voidaan pitää myös kokijana (*Lopulta minä suutuin*). (Kulonen-Korhonen 1985: 293.)

Useita automatiivisia johdoksia on johdettu käyttämällä *U*-ainesta sisältävää johdinta. Esimerkiksi lauseessa *Sää muuttuu viileämmäksi* (esimerkkilause Kulonen-Korhosesta 1985: 293) neutraalisubjektina on *sää* ja tässä kuvataan tapahtumaa, jossa ilmaistaan subjektin kohdistuvaa muutosta, kuten sään itsensä muuttumista viileämmäksi tilaksi. Tässä käytetään verbiä *muutt-u-* ja verbin automatiivisella *-u-*johtimella kuvataan tilan muutoksen tapahtumista subjektille itselleen. Lisäksi myös kokijasubjektin tapauksessa kuvataan subjektin kohdistuvaa muutosta, kuten lauseessa *Minä kyllästyin* (esimerkkilause Kulonen-Korhoselta 1985: 293). Lauseessa kuvataan tapahtumaa, jossa subjektin tarkoite ('minä' eli puhuja) siirtyy 'kyllästyneen' tilaan. Tässäkin verbissä *kylläst-y-*käytetty johdin on automatiivinen *-y-*. Koivisto (1991: 100) sanoo myös, että automatiivinen tilanne on autonominen. Täten automatiiviset johtimet kuvaavat tapahtumaa, josta puuttuu agentti ja joka tapahtuu subjektille itselleen. Tämän takia voidaan ajatella, että automatiivisella johtimella johdettu johdos kuuluu Talmyn kausaation kategorian autonomiseen tyyppiin.

Muuttumisjohdosten muodostavia johdoksia voidaan todennäköisesti käyttää kuvaamaan myös vaikutuksenalaista tyyppiä. Kuten mainitsin luvussa 2.3.3, vaikutuksenalainen on kausaation tyyppi, jossa vaikutuksenalainen itsessään ei aio tehdä mainittua tapahtumaa, eikä aloitakaan tahallaan toimintaa, joka kulminoituu tapahtumassa. Tapahtuma vaikuttaa pikemminkin vaikutuksenalaisen subjektiiviseen tilaan ja sen koetaan tapahtuvan subjektista itsenäisenä. Vaikutuksenalainen on

patientin (tai kohteen) semanttinen makrorooli, mutta siihen voi mahdollisesti kuulua myös kokija. Kulonen-Korhosen (1985: 294) mukaan *U*-aines on käyttökelpoinen aina silloin, kun verbiin liittyvästä subjektista halutaan tehdä patientti eli kun halutaan ilmaista tapahtumaa, jossa subjektiin tavallisesti kohdistuu jokin muutos. Esimerkiksi lauseissa *Kala paistuu* ja *Pöytä siirtyy syrjään* käytetään verbejä *paist-u-* ja *siirt-y-*, ja niiden subjektit ovat tapahtuman ‘paistaminen’ ja ‘siirtäminen’ kohteet. Tällä tavalla voidaan ajatella, että vaikutuksenalaista tyyppiäkin voidaan ilmaista käyttämällä muuttumisjohdoksia muodostavaa johdinta, joka sisältää *U*-aineksen.

Voidaan sanoa, että automatiivia ja vaikutuksenalaista ilmaisevia johtimia käyttävissä ilmauksissa ei ole agenttia, ainakaan pintarakenteessa. Tämän takia voidaan ajatella, että ne kuvaavat Talmyn ehdottamaa ei-kausatiivista tyyppiä.

Toisaalta ilmaistaessa kausatiivista tilannetta voidaan ajatella, että sitä koskevat pääasiassa muuttamisjohdoksia muodostavat johtimet, esimerkiksi kausatiivit. Kausatiivisessa tilanteessa tarkoitteeseen kohdistuvan toiminnan tai tapahtuman aiheuttajana on jokin toinen, tyyppillisesti agenttiivinen, tarkoite (Koivisto 1991: 15). Kausatiiviverbit ovat yleensä transitiiviverbejä, jotka saavat aikaan objektin tilan muuttumisen, mutta tämän tilanmuutoksen ei välttämättä tarvitse olla resultatiivinen. Niillä on myös erikoispiirre, jossa kausatiivijohdoksen parafrasissa esiintyy yleisesti intransitiivinen kantaverbi. (Kytömäki 1978: 129–136.)

Suomen kielessä tärkeimmät kausatiivijohdoksia johtavat johtimet ovat *-tA-* ja *-ttA-*. Näihin johdoksiin liittyy kaksi argumenttia, jotka ovat rooliltaan aiheuttaja ja kohde/kokija (Kytömäki 1978: 142). Esimerkiksi lauseessa *Lämpö sulattaa lumen* (esimerkkilause Kytömäki 1978: 142) subjekti *lämpö* aiheuttaa objektin *lumi* tilanmuutoksen. Tässä käytetty verbi on *sula-tta-* ja kausatiivista tilannetta kuvaava verbi muodostetaan käyttämällä johdinta *-ttA-*. Täten on mahdollista kuvata kausatiivista tyyppiä käyttämällä kausatiivista johdinta.

Muuttamisjohdoksiin kuuluvia kuratiivijohdoksia johtavat johtimet kuuluvat todennäköisesti kausatiiviseen tyyppiin. Kuratiivijohdokset edustavat selvästi pintarakenteeltaan vähintään kolmipaikkaista verbityyppiä (Kytömäki 1978: 142). Toisin sanoen verbi tarvitsee kolme argumenttia, mikä on yksi enemmän kuin kausatiivisessa. Kuratiivisen ja kausatiivisen välisestä erosta Hakulinen (1968: 219) mainitsee, että kausatiiviset johdokset ilmaisevat kantasanalla osoitetun intransitiivisen tekemisen aiheuttamista ja kuratiiviset taas ilmaisevat kantasanalla osoitetun transitiivisen tekemisen teettämistä. Kausatiivijohdosten kantaverbit ovat siis intransitiivisia ja kuratiivisten transitiivisia.

Tämän lisäksi kuratiivijohdosten ensimmäisenä kriteerinä on se, että kantaverbin subjektin pitää olla toimiva. Olennaista kuratiivisille on myös se, että niihin liittyy kaksi nominia, rooliltaan teettäjä eli

tekemisen aiheuttaja ja tekijä eli toimija. (Kytömäki 1978: 140–141.) Yleensä teettäjä on subjekti pintarakenteessa ja toimija ilmaistaan adessiivilla (Kytömäki 1989: 62). Kuratiivijohdoksen subjekti teettäjä/aiheuttaja ei itse osallistu toimintaan, vaan se on vain toiminnan alkuunpanija. Tämän takia toimija on ainoa toimiva osapuoli ja teettäjä on siis epätoiminnallinen. (Kytömäki 1978: 142.)

Suomen kielessä kuratiivin johtimina ovat *-ttA-*, *-UttA-* ja *-tUttA-*. Esimerkiksi lauseessa *Äiti maalauttaa talon maalarilla* (esimerkkilause ISK 2004: 311) kuvataan, että äiti teettää talon maalaamisen maalarilla. Subjekti *äiti* on teettäjä/aiheuttaja ja adessiivilla ilmaistu *maalari* on tekijä/toimija. Tässä käytetty verbi on transitiviverbistä *maalaa-* johdettu *maala-utta-* ja käytetään kuratiivin johdinta *-utta-*. Täten kuratiivijohdimmella voidaan kuvata askelta pidempää aiheutusketjua kuin kausatiivijohdimmella. Tämän takia voidaan sanoa, että kuratiivijohditimet ovat myös kausatiota ilmaisevia johtimia ja niistä johtimista johdettuja verbejä todennäköisesti kuuluu Talmyn kausaation kategorian indusoiva-tyyppiin.

Sekä kausatiiviset että kuratiiviset johdotukset kuvaavat kausatiivista tilannetta, jossa on jokin agentti. Tämän takia voidaan ajatella, että ne kuvaavat Talmyn erottamaa kausatiivista tyyppiä.

4.4 Satelliitti personaation ilmauksena

Kuten totesin luvussa 2.3.4, personaatio viittaa toimintaan liittyvien osallistujien ääriiviivaan. Toisin sanoen kyseessä on se, mitä sisältyy toiminnan kuoreen. Yleensä verbikantaan voidaan leksikalisoida vain yksi personaatiotyyppi eli monodinen tai dyadinen personaatiotyyppi. Jokainen personaatiotyyppi käyttää kieliopillista lisäelementtiä (esim. refleksiivipronominia) ilmaisemaan toista tyyppiä. Kielet esittävät eri mallia personaation leksikalisatiossa. Esimerkiksi kun ilmaistaan toimintaa, jossa käytetään keholla kättä tai muita materiaaleja (esim. parran ajaminen), ranskan kielessä pitäisi leksikalisoida tätä toimintaa dyadiseen personaatiotyyppiin (29a), eli toimintaa ilmaistaan ensisijaisesti kahden osallistujan välisenä toimintana. Kun taas ranskan kielessä leksikalisoidaan monadista personaatiotyyppiä, eli omalle keholleen kohdistuvaa toimintaa, pitäisi käyttää refleksiivipronominia (29b). (Talmy 2003: 89.)

- (29) a. Je raserai Jean [dyadinen]
 I will-shave John
 “I will shave John.” (“Aion ajaa Johnin parran”)
- b. Je me raserai [monadinen]
 I myself will-shave
 “I will shave” (“Aion ajaa partani”)

(muokattu Talmy 2003: 89)

Englannin kielessäkin on monta dyadisen persoonatyypin verbiä (esim. *I cut John/myself*. 'Leikkasin Johnia/itseäni'). Englannin kielessä on kuitenkin kookas verbiryhmä, jonka yksinkertaisin verbimuoto voi sisältää agentin, joka kohdistaa toimintaa omalle keholleen. (esim. *I shaved* 'Ajoin partani', *I washed* 'Pesin kasvoni', *I soaped up* 'Pesin saippualla itseni'). Tällaisilla verbeillä voi yleensä ilmaista myös dyadista personaatiotyyppiä (esim. *I shaved him* 'Ajoin hänen partansa'). (Talmy 2003: 89–90.)

Toisaalta atsugewissa on verbiryhmä, joka viittaa vain monadiseen persoonatyyppiin. Kun atsugewissa ilmaisee dyadista personaatiotyyppiä, pitäisi verbiin lisätä taivutuksen elementtiä, yleensä benefaktiivin suffiksia *-iray*. (Talmy 2003: 90.) Kuten atsugewin suffiksin tapauksessa, satelliitit voivat siirtää verbikannan persoonatyyppiä toiseen tyyppiin.

Suomen kielen deverbaalisissa johdoksissa voidaan ajatella, että refleksiiviverbejä johtavat johtimet koskevat tätä personaation kategorialta. Kuten mainitsin luvussa 3.2, refleksiiviverbit kuvaavat tilanteita, joissa toiminnan suorittaja, eli agentti, kohdistaa verbin ilmaisemaa toimintaa itseensä. Tällöin lauseen subjekti on samalla toiminnan agentti ja kohde. (Koivisto 1991: 12.)

Refleksiivi on morfologisesti samankaltainen automatiivin tai/ja passiivin kanssa useissa kielissä, esimerkiksi suomen kielessä, mutta se on semanttisesti niistä selvästi erottuva kategoria. Erotettaessa refleksiiviä automatiivista olennaista on se, että refleksiiviseen lauseeseen kuuluu sekä syvä- että pintarakenteessa agentti, joka tekee lauseen ilmaisemasta asiaintilasta toiminnan, kun taas automatiivilla ilmaistaan tapahtumaa (prosessia), johon ei missään vaiheessa liity agentti. (Kulonen-Korhonen 1985: 293.)

Toisaalta refleksiiviä passiivista erottavia tekijöitä on kaksi. Yksi niistä on se, että refleksiivissä agentti on subjektina mukana myös pintarakenteessa, kun taas passiivisen lauseen subjekti on aina kohde. Toinen tekijä on se, että refleksiivissä agentti on aina sama kuin kohde. (Kulonen-Korhonen 1985: 293.) Refleksiivisen verbin subjektiin kohdistuvaa muutosta aiheuttaa siis subjekti itse, kun taas passiivisen verbin subjektiin kohdistuvaa muutosta aiheuttaa joku muu tietoisesti toimiva olento (Räisänen 1988: 23).

Suomen kielessä refleksiivistä merkitystä lisäävät johtimet kuuluvat muuttumisjohdoksia muodostaviin johtimiin. Voidaan siis ajatella näiden johtimien koskevan personaation ilmausta. Esimerkissä (30a) toiminnan kuoreen sisältyvät 'poika' tekijänä ja 'peseminen' toimintana, mutta toiminnan vaikuttama 'koira' ei sisälly siihen, vaan se ilmaistaan objektina verbin ulkopuolella. Myös esimerkissä (30b) tekijän 'poika' ja toiminnan 'peseminen' ympäröi kuori samalla tavalla kuin esimerkissä (30a), mutta tässä tapauksessa kuoresta torjutaan tekijän 'iho' toiminnan vaikuttamaksi objektiksi, kuten englannin esimerkissä (Bb) *I shaved myself* luvussa 2.3.4. Toisaalta esimerkin (30c)

verbi *peseytyä* on refleksiivinen, jota on johdettu esimerkeissä (30a) ja (30b) käytetystä verbistä *pestä*, ja kuori ympäröi koko kompleksin, jossa tekijä ‘poika’ tekee toimintaa ‘pesemistä’ saman tekijän ‘pojan’ ‘iholle’.

- (30) a. *Poika pesee koiraa.*
 b. *Poika pesee itsensä.*
 c. *Poika peseytyy.*

Tällä tavalla suomen kielessä on mahdollista muuttaa personaatiotyyppiä lisäämällä refleksiivijohdin kantaverbiin. Lisäksi, koska esimerkkien (30a) ja (30b) verbi *pestä* on transitiivinen ja esimerkin (30c) verbi *peseytyä* intransitiivinen, tämä sopii yhteen Talmyn teorian kanssa. Tällä perusteella voidaan ajatella, että suomen kielessä voi muuttaa personaatiotyyppiä lisäämällä johtimen kantaverbeihin, kuten *atsugewissa*, ja suomen kielen johtimet käyttäytyvät satelliitinkaltaisesti myös personaation ilmauksissa.

4.5 Satelliitti valenssin ilmauksena

Kuten katsottiin luvussa 2.3.5, valenssin kategoria viittaa puhujan eri toimijoille määräämän huomion ja näkökulman erityiseen jakaumaan. Esimerkiksi ensisijaisena huomion kohteena pidettyä oliota ilmaistaan subjektina ja toissijaisena pidettyä oliota suorana objektina. Valenssi tarkoittaa siis verbin asettamaa erityistä sijan sijoittamista. Se riippuu verbeistä, jotka määrittävät, mitä oliota sijoitetaan mihin sijaan.

Kielessä voi siirtää verbin valenssityyppiä eri tyyppiin kieliopillisilla keinoilla, kuten aspektilla ja kausaatiolla. Esimerkiksi saksan kielen prefiksillä *be-* voidaan siirtää toissijaista kiintopistettä kuviosta taustaan (31). (Talmy 2003: 97.)

- (31) a. Ich raubte ihm seine Tasche [Kuvio
 I stole him(DAT) his(ACC) wallet suorana objektina]
 “I stole his wallet from him.” (“Varastin hänen lompakkonsa”)
 b. Ich beraubte ihn seiner Tasche [Tausta
 I SHIFT-stole him(ACC) his(GEN) wallet suorana objektina]
 “I robbed him of his wallet.” (“Varastin hänen lompakkonsa”)

(Talmy 2003: 97)

Saksan kielessä on vähemmän verbikantoja, joiden suora objekti on olennaisesti tausta kuten englannin kielen *rob* ‘ryöstää’ ja *pelt* ‘paiskoa’, sillä saksassa on kieliopillisia keinoja, joilla voidaan siirtää verbin valenssityyppiä kuten esimerkissä (31). Saksan kielessä käytetään pikemminkin verbikannan, jonka suora objekti on kuvio, ja valenssin siirtäjän (*valence shifter*) kompleksia, kuten *be-raub(en)* ja *be-werf(en)*. (Talmy 2003: 97.)

Suomen kielessä esimerkiksi muuttumisjohdoksiin kuuluvissa passiivisjohdoksissa näkyvät johtimet, jotka siirtävät valenssia. Passiiviset verbit ovat sellaisia verbejä, joihin liittyvä subjekti on verbin toiminnan kohde ja toiminnalla on ainakin syvärakenteessa agenttiivi, tai eräissä tapauksissa kokija, eli toiminnan tietoinen aikaansaaja. Toisin sanoen passiivilauseessa agentti puuttuu pintarakenteesta. Passiivijohdosten selkeämmät kantaverbit ovat transitiiviverbejä, joihin liittyvät subjektina agenttiivi ja objektina kohde. Täten passiivissa kohde nousee lauseen topiikiksi, ja tämä voi olla ensisijainen syy passiivimuotoisen predikaatin käyttöön. Lisäksi suomen kielessä passiiviverbien taustalla oleva agentti on useimmiten indefiniittinen. (Kulonen-Korhonen 1985: 292–298.)

Suomen kielessä on kaksi erilaista passiivista eli (T)TA-tunnuksen avulla muodostuva kieliopillinen passiivi (esim. *käännetään, avataan*) ja U-johtimella päättyvä johto-opillinen passiivi (esim. *kääntyy, avautua*). Koivisto (1991: 101) sanoo, että passiivi on vain syntaktinen variaatorakenne, jolla kuvataan pohjimmiltaan samanlaista transitiivista kausatiotilannetta, kuin aktiivimuotoisellakin verbillä. Aktiivilause ja passiivilause kuvaavat siis samanlaista tapahtumaa, mutta ero on niiden näkökulma, jossa käsitetään, mihin paikkaan lauseessa tekijää sijoitetaan. Tämän takia voidaan ajatella, että passiivijohdin käyttäytyy siten, että se siirtää Talmyn esittämää valenssia.

Esimerkiksi lauseessa (32a) kuvataan tapahtumaa, jossa koira löydetään kotoa, ja lauseen taustalla on rinnakkainen transitiivilause, jossa kuvataan, että infinitiivinen kokija löytää koiran (kohde) kotoa, kuten (32b). Esimerkissä (32a) käytetty verbi on *löytyä*, jota on johdettu verbistä *löytää* käyttämällä U-johdinta. Taustalla olevan transitiivilauseen tapauksessa koira (kohde) ilmaistaan objektina, kun taas johdosta käytetyssä lauseessa koira (kohde) ilmaistaan subjektina, ja voidaan ajatella, että valenssia siirretään käyttämällä johdinta.

(32)	a. Koira löytyy kotoa.	[Kohde subjektina]
	b. kokija [indef.] löytää koiran kotoa.	[Kohde objektina]
- (Kulonen-Korhonen 1985: 292)

Muuttamisjohdoksiin kuuluvissa tunnekausatiiveissa näkyy myös valenssia siirtäviä johtimia. Kuten on mainittu luvussa 3.1, tunnekausatiivit ovat tunteita tai tuntemuksia kuvaavia verbejä, joiden ensisijainen lauseen täydennys on ihmistarkoitteinen objekti. Niiden johtimena on yleisesti -*ttA*-, -*UttA*- ja -*tUttA*-. Tällaisia tunnekausatiiveja ovat esimerkiksi *aivastuttaa, ajatteluttaa, epäilyttää, hävettää, ilahduttaa, itkettää, kaduttaa, mietityttää, naurattaa, oudoksuttaa, suututtaa, syyhyttää, vapisuttaa, yskittää* (ISK 2004: 313).

Tunnetta ilmaisevien verbien tapauksessa englannin kielessä käytetään erikantaisia verbejä siirtämään valenssia, kuten esimerkiksi (33). Suomen kielessä valenssia taas siirretään käyttämällä sellaista kieliopillista keinoa, jossa johdin liitetään kantaverbiin samalla tavalla kuin saksan kielessä.

Esimerkiksi (34a) ja (34b) ilmaisevat samaa asiaintilaa, mutta niiden ero on se, että verbi *itkeä* ottaa kokijaa subjektina, kun taas verbistä *itkeä* johdettu tunnekausatiivi *itkettää* ottaa ärsykettä subjektina ja kokijaa ilmaistaan objektina.

- (33) a. That frightens me. [Ärsyke subjektina]
 ‘Se pelottaa minua’
 b. I fear that. [Kokija subjektina]
 ‘Pelkään sitä’ (Talmy 2003: 98)
- (34) a. Matti itki kuollutta koira kauan. [Kokija subjektina]
 b. Kuollut koira itketti Mattia. [Ärsyke subjektina]

Täten suomen kielessä voidaan siirtää valenssia liittämällä johtimia verbeihin. Tämän takia voidaan ajatella, että suomen kielessä esimerkiksi passiiveja ja tunnekausatiiveja johtavilla johtimilla on valenssia siirtävä tehtävä samalla tavalla, kuin saksan kielen prefikseillä, jotka ovat Talmyn mukaan satelliitteja.

5 Lopuksi

Tässä pro gradu -tutkielmassa olen tarkastellut suomen kielen verbinjohtimien ja Talmyn erottaman satelliittikäsitteen välistä suhdetta. Kuten mainitsin luvussa 1, verbinjohdokset kuuluvat verbilekseemiin, mutta ne ovat kuitenkin erilaisia kielenaineksia kuin Talmyn tarkastelemat satelliitit. Tutkin, toimivatko verbinjohtimet satelliitin kaltaisesti, selvittäen myös satelliittien muitakin tehtäviä kuin liikkeen reittiä. Tutkielma eteni seuraavasti:

Luvussa 2 tein ensin yleiskatsauksen Talmyn esittämästä asiointilojen käsitteistä ja kielentämisestä. Talmyn tutkimuksen mukaan maailman kielet voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään, eli verbikehys- ja satelliittikieliin. Suomen kieli kuuluu satelliittikieliin, joissa ilmaistaan liikkeen reittiä pääasiallisesti satelliitilla. Satelliitit ovat verbin seuralaisia, ja niihin kuuluvat esimerkiksi englannin partikkelit ja venäjän verbiprefiksit. Satelliiteilla voidaan ilmaista sekä liikkeen reittiä että esimerkiksi tilanteen aspektia tai kausaatiota.

Luvussa 3 tein yleiskatsauksen suomen kielen verbijohdoksista, ja tarkastelin myös niitä muodostavia verbinjohtimia. Verbijohdokset voidaan semanttisesti luokitella karkeasti kolmeen ryhmään: muuttamis-, muuttumis- ja muuntelujohdokset. Alaluvuissa 3.1, 3.2 ja 3.3 tarkastelin seikkaperäisesti näitä johdoksia, sekä niitä muodostavia verbinjohtimia.

Luvussa 4 analysoin verbinjohtimien ja satelliittien suhdetta perustuen luvuissa 2 ja 3 esiteltyihin teorioihin. Analyysin kohteina olivat liikkeen reitti (alaluku 4.1), aspekti (alaluku 4.2), kausaatio (alaluku 4.3), personaatio (alaluku 4.4) ja valenssi (alaluku 4.5). Aspektia käsittelevässä alaluvussa tarkastelin muuntelujohdoksia muodostavia johtimia, kun taas kausaation, personaation ja valenssin alaluvuissa tarkastelin muuttamis- ja muuttumisjohdoksia muodostavia johtimia.

Alaluvussa 4.1 tarkastelin ensin liikkeen reitin ilmaisemista. Koska suomen kielessä liikkeen reittiä ilmaistaan vain harvoin verbinjohtimia käyttämällä (sitä on mahdollista ilmaista denominaalisilla verbijohdoksilla: esim. *kotiutua*, *rantautua*), en analysoinut tässä verbinjohtimia, vaan tarkastelin muita reitin ilmauksia. Suomen kielessä reittiä ilmastaan satelliitilla, esimerkiksi paikallissijaisella adverbialilla (esim. *Poika kävelee pihalle*) tai adverbilla (esim. *Poika meni ulos*). Lisäksi sitä voidaan ilmaista käyttämällä molempia keinoja yhdessä, eli paikallissijaista adverbialia ja adverbialia (esim. *Poika kävelee alas järveen*). Täten tässä ei ole kyse verbinjohtimista, mutta suomen kielessä ilmaistaan kuitenkin liikkeen reittiä satelliitilla.

Alaluvussa 4.2 tarkastelin aspektin ilmaisemista. Suomen kielessä kieliopillista aspektia ilmaistaan yleisesti objektin sijalla. Toisin sanoen totaaliobjekti ilmaisee rajattua aspektia (esim. *Kirjoitin*

kirjeen), kun taas partitiiviobjekti ilmaisee rajaamatonta aspektia (esim. *Kirjoitin kirjettä*). Suomen kielessä voidaan kuitenkin muokata verbin aspektia liittämällä tähän johdin. Tämänlaisia johtimia ovat frekventatiivi- ja kontinuatiivijohtimet sekä momentaanijohtimet, jotka kuuluvat muuntelujohdoksia muodostaviin johtimiin. Frekventatiivi- ja kontinuatiivijohtimet ilmaisevat rajaamatonta aspektia. Niiden välinen ero on se, että jos kantaverbillä on rajattu aspekti, johtimella tuodaan frekventatiivinen johdos (esim. *kysyä* [rajattu] > *kysellä* [rajaamaton]), ja jos kantaverbillä on rajaamaton aspekti, johtimella tuodaan kontinuatiivinen johdos (esim. *olla* [rajaamaton] > *oleskella* [rajaamaton]). Toisaalta momentaanijohtimet antavat kantaverbille päätepisteen, joka päättyy momentaanisesti. Toisin sanoen ne muokkaavat kantaverbin aspektin rajatuksi (esim. *nukku-* [rajaamaton] > *nuk-ahta-* [rajattu]). Näiden havaintojen kautta ilmeni, että aspektia ilmaisevien frekventatiivi- ja kontinuatiivijohtimien sekä momentaanijohtimien tehtävä on samanlainen kuin satelliitin tehtävä aspektin ilmauksessa.

Alaluvussa 4.3 tarkastelin kausaation ilmaisemista. Kausaatiossa tarkastellaan, tapahtuuko asiointi itsestään vai toisen asiointin tuloksena. Jälkimmäisessä tapauksessa siten, aloitetaanko asiointia agentilla vai ei, ja onko tällainen agentti tarkoituksenmukainen vai ei. Voidaan ajatella, että kausaation kategoria koskee muuttamis- ja muuttumisjohdoksia muodostavia johtimia. Muuttumisjohdoksia muodostavilla johtimilla voidaan ilmaista ei-kausatiivista kausaatiotyyppiä. Esimerkiksi automatiivisella johtimella johdetut johdokset voivat ilmaista autonomisen kausaatiotyypin merkitystä (esim. *Sää muuttuu, Minä kyllästyin*), ja *U*-aineiden sisältävät johdokset voivat ilmaista vaikutuksenalaisen kausaatiotyypin merkitystä (esim. *Kala paistuu, Pöytä siirtyy syrjään*).

Lisäksi voidaan ajatella, että muuttamisjohdoksia muodostavilla johtimilla voidaan ilmaista kausatiivista kausaatiotyyppiä. Esimerkiksi kausatiiviset tai kuratiiviset johtimet voivat kuulua tähän tyyppiin (esim. *Lämpö sulattaa lumen* [kausatiivinen], *Äiti maalauttaa talon maalarilla* [kuratiivinen]). Tästä huomataan, että muuttamis- ja muuttumisjohdoksia muodostaviin johtimiin kuuluu johtimia, jotka voivat ilmaista kausaatiota satelliittin kaltaisesti.

Alaluvussa 4.4 tarkastelin personaation ilmaisemista. Personaatio kuvaa, mitä osallistujia sisältyy toiminnan kuoreen, ja osallistujien määrän pohjalta personaatio voidaan jakaa monadiseen tai dyadiseen personaatiotyyppiin. Lisäksi refleksiivi kuuluu myös tähän kategoriaan. Suomen kielessä voidaan ajatella, että personaatioon liittyvät refleksiiviset johtimet, jotka kuuluvat muuttumisjohdoksia muodostaviin johtimiin. Esimerkiksi reflektiivisessä lauseessa *Poika peseytyy*, toiminnan kuori ympäröi koko kompleksin, jossa tekijä 'poika' tekee toimintaa 'pesemistä' saman tekijän 'pojan' 'iholle'. Lauseessa käytetyn verbin *peseytyä* kantaverbi on transitiivinen verbi *pestä*. Tämä verbi sisällyttää kuoreen tekijän ja toiminnan, mutta toiminnan vaikuttama osallistuja ei sisälly

siihen, vaan se ilmaistaan objektina verbin ulkopuolella (esim. *Poika pesee koiraa*). Tämän pohjalta voidaan sanoa, että refleksiivisessä lauseessa muokataan personaatiotyyppejä liittämällä refleksiivinen johdin kantaverbiin *pestä*. Täten voidaan todeta, että suomen kielessä osa johtimista toimii satelliitin kaltaisesti myös personaation ilmauksessa.

Alaluvussa 4.5 tarkastelin valenssin ilmaisemista. Valenssin kategoria viittaa puhujan eri toimijoille määräämän huomion ja näkökulman erityiseen jakaumaan. Suomen kielessä valenssiin liittyviä johtimia ovat muun muassa muuttamisjohdoksia muodostavat passiiviset johtimet. Esimerkiksi lauseessa *Koira löytyy kotoa* kuvataan tapahtumaa, jossa koira löydetään kotoa. Tässä käytetty verbi on passiivin johtimella johdettu verbi *löytyä*, jonka kantaverbi on transittiivinen verbi *löytää*. Lauseen taustalla on rinnakkainen transittiivilause, jossa kuvataan, että infinitiivinen kokija löytää koiran (kohde) kotoa (kokija [indef.] *löytää koiran kotoa*), ja tässä käytetään verbiä, joka on verbin *löytyä* kantaverbi *löytää*. Transittiivilauseessa kohdetta (koira) ilmaistaan objektina, kun taas passiivilauseessa kohdetta ilmaistaan subjektina, ja voidaan ajatella, että valenssia siirretään johtimella.

Lisäksi voidaan tulkita, että tähän kategoriaan liittyvät myös muuttamisjohdoksiin kuuluvia tunnekausatiiveja johtavia johtimia. Esimerkiksi lauseet *Matti itki kuollutta koiraa kauan* ja *Kuollut koira itketti Mattia* ilmaisevat samaa asiaintilaa, mutta eroavat toisistaan sen perusteella, minkä osallistujan verbi ottaa subjektiksi. Verbi *itkeä* ottaa siis kokijan subjektina, mutta verbistä *itkeä* johdettu tunnekausatiivi *itkettää* ottaa ärsykkeen subjektina ja kokijaa ilmaistaan objektina. Täten suomen kielessä voidaan siirtää valenssia liittämällä johtimia verbeihin. Täten voidaan sanoa, että verbinjohtimilla on tehtävä myös valenssin siirtäjänä, kuten satelliiteilla.

Edellä mainitun analyysin kautta selvisi, että suomen kielen verbinjohtimilla ei ole tehtävään ilmaista liikkeen reittiä, joka on yleensä satelliittien päätehtävä, mutta sen sijaan niillä voidaan ilmaista aspektia, kausatiota, personaatiota ja valenssia, jotka ovat satelliittien muita tehtäviä. Voidaan ajatella, että erityisesti aspektimerkityksen muokkaaminen Talmyn satelliittimallin mukaisesti on hyvin keskeistä, sillä aspekti on kategoria, jota ilmaistaan usein satelliiteilla, kuten Talmy (2003: 280) on maininnut. Nämä verbinjohtimien tehtävät ovat samankaltaisia kuin Talmyn tarkastelemien satelliittien tehtävät, joten voidaan sanoa, että suomen verbinjohtimet toimivat satelliitin kaltaisesti. Lisäksi, koska johtimilla on samoja erityisiä tehtäviä kuin satelliiteilla, voidaan ne asettaa erityiseen asemaan suomen kieltä tutkittaessa.

Tässä tutkielmassa käsitelin tyypillisiä verbinjohtimia jokaisesta johdostyypistä. Mielestäni kuitenkin on tarpeen tarkastella myös satelliittien ja tämän tutkimuksen ulkopuolelle jääneiden johtimien välistä suhdetta. Näin verbijohtimien ja satelliittien välinen suhde tulisi yhä selvemmäksi.

Lisäksi uusia ominaisuuksia saattaa ilmetä, jos tutkimuksen alaa laajennetaan esimerkiksi nominista johdettuihin verbeihin. Tämänlainen tutkimus saattaa olla aiheellista jatkossa.

Lähteet

Aineslähteet

Talmy, Leonard 2003 [2000]: *Toward a cognitive semantics: Volume II: Typology and Process in Concept Structuring. Paperback edition.* The MIT Press, Cambridge.

ISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Muut lähteet

Beavers, John, Levin, Beth & Tham, Shiao Wei 2010: The typology of motion expressions revisited. *Journal of Linguistics* 46, s. 331–377. Cambridge University Press.

Comrie, Bernard 1976: *Aspect: an introduction to the study of verbal aspect and related problems.* Cambridge University Press, Cambridge.

Croft, William 2012: *Verbs: aspect and causal structure.* Oxford University Press, Oxford.

Croft, William & Cruse, D. Alan 2004: *Cognitive Linguistics.* Cambridge University Press, Cambridge.

Hakulinen, Lauri 1968: *Suomen kielen rakenne ja kehitys.* 3., korjattu ja lisätty painos. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

Huomo, Tuomas & Sivonen, Jari 2010: *Leonard Talmy – Kognitiivisen kielitieteen klassikko. Kielentutkimuksen modernit klassikot: Kognitiivinen ja funktionaalinen kielitiede,* s. 19–49. Toim. Pentti Haddington & Jari Sivonen. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki.

Kangasmaa-Minn, Eeva, 1973: Primaaristen johdinainesten funktioista. *Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia* 150, s. 151-159. Suomalais-Ugrilainen Seura, Turku.

— 1982: Derivaatiokielioppia I: verbijohdokset. *Sananjalka* 24, s. 43-63. Suomen Kielen Seuran vuosikirja, Turku.

Kasik, Reet, 1989: Eestin ja suomen verbinjohto. *Sananjalka* 31, s. 81-91. Suomen Kielen Seuran vuosikirja, Turku.

Koivisto, Vesa 1991: *Suomen verbikantaisten UtU-verbijohdosten semantiikkaa.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kulonen-Korhonen, Ulla 1985: Deverbaalisten U-verbijohdosten semantiikkaa. *Virittäjä* 89, s. 290–309. Kotikielen Seuran aikakauslehti, Helsinki.

Kytömäki, Leena 1978: Kuratiivikausatiivit. *Rakenteita.* Juhlakirja Osmo Ikolan 60 - vuotispäiväksi 6. 2. 1978. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6, s. 129–150. Turku.

— 1989: Teettoverbit: johdon ja taivutuksen välimaastoa. *Sananjalka* 31, s. 61–79. Suomen Kielen Seuran vuosikirja, Turku.

— 1992: Suomen verbinjohto ja sen kuvausongelmat. *Sananjalka* 34, s. 69–75. Suomen Kielen Seuran vuosikirja, Turku.

Ojanen, Jussi & Uotila-Arcelli, Eeva 1979: Suomen kielen verbien derivaatiomekanismeista. *Virittäjä* 83, s. 1-8. Kotikielen Seuran aikakauslehti, Helsinki.

Pajunen, Anneli 2001: *Argumenttirakenne: Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Pasanen, Päivi & Pakkala-Weckström, Mari 2008: *The Finnish way to travel: Verbs of motion in Finnish frog story narratives. Kieli ja globalisaatio : Language and globalization,* s. 311–331. Toim. Mikel Garant, Irmeli Helin & Hilikka Yli-Jokipii. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA ry, Jyväskylää.

- Pitkänen, Kaarina 2005: Suomen kielen suurin rikkaus ja ihanin ominaisuus: Erias Lönnrotin johto-oppia. *Virittäjä* 109, s. 52–82. Kotikielen Seuran aikakauslehti, Helsinki.
- Räisänen, Alpo 1988: *Suomen kielen u-johtimiset verbit*. Suomi 141. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Saukkonen, Pauli, Haipus, Marjatta, Niemikorpi, Antero & Sulkala, Helena 1979: *Suomen kielen taajuussanasto = A frequency dictionary of Finnish*. Juva: WSOY, Porvoo.
- Sivonen, Jari 2005: *Mutkia matkassa: Nykysuomen epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 2010: *Lexicalizing indirect path: Focus on Finnish motion verbs. Cognitive linguistics in action: from theory to application and back*, s. 241–272. Toim. Elżbieta Tabakowska, Michał Choński, Łukasz Wiraszka, Michał Choński & Łukasz Wiraszka. Mouton de Gruyter, Berlin.
- Slobin, Dan I. 1997: *Mind, code, and text: Essays on language function and language type – Dedicated to T. Givón*, s. 437–467. Toim. Joan Bybee, John Haiman & Sandra A. Thompson. John Benjamins, Amsterdam.
- 2004: *The many ways to search for a frog – Linguistic typology and the expression of motion events: Relating events in narrative – Typological and contextual perspective*, s. 219–257. Toim. Sven Strömqvist & Ludo Verhoeven. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah.
- Van Valin, Robert D. Jr. 2005: *Exploring the syntax-semantics interface*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Vendler, Zeno 1967: *Linguistics in philosophy*. Cornell University Press, Ithaca and London.
- Verkerk, Annemarie 2015: *Where do all the motion verbs come from?: The speed of development of manner verbs and path verbs in Indo-European*. *Diachronica* 32:1, s. 69–104. John Benjamins Publishing Company.
- Wiik, Kalevi 1975: Suomen frekventatiivi ja kontinuatiivi. *Virittäjä* 79, s. 153–166. Kotikielen Seuran aikakauslehti, Helsinki.
- 1978: Suomen kielen momentaanijohdoksista. *Rakenteita*. Juhlakirja Osmo Ikolan 60 -vuotispäiväksi 6. 2. 1978. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6, s. 165–187. Turku.